

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a komparatistiky

Bakalářská práce

Šárka Blahoňovská

**Od Ženského klubu k Šrámkově Sobotce.
Osobnost a dílo Miloslavy Hrdličkové-Šrámkové**

**From Czech Women Club to Šrámkova Sobotka. Personality
and work of Miloslava Hrdličková-Šrámková**

Vedoucí práce: doc. Mgr. Libuše Heczková, Ph.D.

Praha 2014

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. 7. 2014

.....

Podpis autorky práce

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat doc. Mgr. Libuši Heczkové, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce a cenné rady a podněty k jejímu vypracování. Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování také Mgr. Janu Bílkovi za zpřístupnění materiálů v Archivu Fráni Šrámka v Sobotce a rovněž pracovníkům Archivu hlavního města Prahy a Městského informačního centra Sobotka za vstřícný a ochotný přístup k mému bádání.

Abstrakt

Bakalářská práce si klade za cíl představit Miloslavu Hrdličkovou-Šrámkovou nejen jako důležitou součást ženského emancipačního hnutí 1. poloviny 20. století u nás, ale především jako samostatnou tvůrčí osobnost. Hlavní pozornost je věnována její publicistické činnosti v časopise Ženská rada a ediční práci v 50. letech 20. století, v práci je zohledněn i archivní materiál a korespondence s Fráňou Šrámkem. Výsledkem práce bude i bibliografie časopiseckých prací Miloslavy Hrdličkové-Šrámkové.

Klíčová slova: Miloslava Hrdličková-Šrámková, Ženský klub český, Ženská rada, emancipační hnutí, Fráňa Šrámek, Šrámkova Sobotka

Abstract

The aim of this thesis is to present Miloslava Hrdličková-Šrámková not as an important part of the woman emancipation movement of the first half of the 20th century in our country, but primarily as a creative individual. This thesis pays close attention to her journalism in the periodical *Ženská rada* and her work as an editor in the 1950's and takes account of an archival material and correspondence between Miloslava Hrdličková-Šrámková and Fráňa Šrámek. The outcome of this thesis will be also a bibliography of Miloslava Hrdličková-Šrámková's articles.

Key words: Miloslava Hrdličková-Šrámková, Czech women club, *Ženská rada*, emancipation movement, Fráňa Šrámek, Šrámkova Sobotka

Obsah

1	Úvod	1
2	Miloslava Hrdličková-Šrámková.....	3
2.1	Život	3
2.2	Veřejná činnost.....	6
2.2.1	Historie ženských spolků	6
2.2.2	Ženský klub český	7
2.2.3	Ženská národní rada.....	11
2.2.4	Syndikát veřejných zaměstnankyň.....	12
2.2.5	Ostatní organizace.....	15
2.3	Publicistika.....	16
2.3.1	Ženská rada	16
2.4	Ediční práce v 50. letech 20. století	30
2.4.1	Druhé vydání Ať zním!: Výbor z básní	31
2.4.2	Poslední básně.....	32
2.4.3	V boj: Revoluční písně z let 1901–06.....	33
2.4.4	Šesté vydání Křižovatek	35
2.4.5	Šesté vydání Měsíce nad řekou.....	36
2.4.6	Třetí vydání Žasnoucího vojáka	37
2.4.7	Fráňa Šrámek v Sobotce a S Fráňou Šrámkem po Sobotecku.....	38
2.5	Korespondence	41
2.5.1	Dopisy Fráni Šrámkovi Miloslavě Hrdličkové-Šrámkové.....	41
2.5.2	Dopisy Miloslavy Hrdličkové-Šrámkové Fráňovi Šrámkovi	45
2.6	Literární pokusy	47
3	Budování Archivu Fráni Šrámkovi a Šrámkova Sobotka.....	50
4	Závěr.....	53
5	Bibliografie.....	55
6	Přílohy	59

1 Úvod

Miloslavu Hrdličkovou-Šrámkovou reflektuje literární historie především jako celoživotní družku básníka Fráni Šrámka, adresátku jeho dopisů, které vyšly ve výběrech *Listy z fronty* a *Listy z léta* a ženu, jež po umělcově smrti uspořádala jeho pozůstalost a vybudovala z ní archiv v jeho rodné Sobotce. Tyto informace jsou podávány v sekundární literatuře o Šrámkovi tezevitě či pouze v poznámkách. Hrdličková-Šrámková však byla i představitelkou ženského emancipačního hnutí 1. poloviny 20. století v Čechách, ve kterém bojovala mimo jiné po boku Františky Ferdinandy Plamínkové či Fráni Zemínové. Významná byla i její veřejná činnost, kdy jako předsedkyně, místopředsedkyně či jako řadová členka různých organizací hájila nejen ženská práva.

Tyto dvě polohy Hrdličkové-Šrámkové bere v úvahu Eva Uhrová ve svém krátkém medailonu *Mezi básníkem a Ženským klubem* a Marie Hejnová v *Knížce o Milce*. Uhrová se však ve své stati primárně zaměřuje na *Ženský klub český* a jeho aktivity, Hejnová zase mnohdy cituje nepřesně nebo vůbec, navíc osobnost Hrdličkové-Šrámkové a její vztah se Šrámkem idealizuje. Oba zdroje jsou sice velkým přínosem k poznání Hrdličkové-Šrámkové, ale nezabývají se detailněji její ediční činností a publicistikou, jíž se věnovala v 20. a 30. letech 20. století.

Jedním z cílů této bakalářské práce je představit veřejnou činnost Miloslavy Hrdličkové-Šrámkové, která započala v *Ženském klubu českém* a pokračovala v *Ženské národní radě* a jiných organizacích, které budou taktéž zmíněny. Hlavním cílem je však shromáždění materiálů souvisejících s její publicistickou činností. V práci se pokusím nastínit obsah a kontext vyhledaných článků, u kterých lze s jistotou určit autorství. Soupis časopiseckých statí pak bude uveden v příloze této práce.

Podobně jako k publicistice budu přistupovat v kapitole o ediční práci Hrdličkové-Šrámkové, kterou rozumím redigování spisů Fráni Šrámka v *Československém spisovateli* a doslovy, předmluvy a poznámky vesměs vzpomínkového charakteru, které byly v 50. letech 20. století připojovány k novým vydáním Šrámkových děl či nově vzniklých knih jemu věnovaných.

V bakalářské práci nebude opomenuta ani korespondence mezi Hrdličkovou-Šrámkovou a básníkem, která byla vydána knižně či uveřejněná v *Knížce o Milce*, pomocí které se pokusím dokreslit portrét Hrdličkové-Šrámkové. S ostatními dopisy shromážděnými v Archivu Fráni Šrámka v Sobotce budu pracovat pro doplnění okolností probírané látky. Zohledněna bude při informování o ohlasu na publikace, na kterých se Hrdličková-Šrámková podílela nebo nám představí spolupráci s Václavem Hejnem.

V posledních kapitolách krátce zmíním literární pokusy Hrdličkové-Šrámkové a pojednám o historii vzniku Archivu Fráni Šrámka v Sobotce a festivalu Šrámkova Sobotka.

Celkově by tato práce měla uchopit Hrdličkovou-Šrámkovou komplexněji a doplnit povědomí o této osobnosti a jejím díle o nové poznatky vyplývající z velké části z archivních materiálů.

2 Miloslava Hrdličková-Šrámková

2.1 Život

Miloslava Hrdličková se narodila 11. září 1884 v Kostelci u Jičína do učitelské rodiny. Mládí však prožila v Petrašovicích. Starost rodičů o vzdělání všech svých pěti dětí umožnila Miloslavě po základní škole studovat dívčí penzionát v Křížovnické ulici a dívčí obchodní školu *Ženského výrobního spolku* v Praze. Obchodní školu jí vybrali rodiče i přes její prosbu vzdělávat se na gymnáziu. Roky 1900–1903 strávené v pražské Resselově ulici na dívčí střední škole, kterou založila Karolina Světlá a jejíž starostkou byla Eliška Krásnohorská, se promítly v jejím pohledu na společnost a s ní spojený úděl ženy jako manželky a matky dětí, jež je závislá na svém mužském protějšku. Uvědomovala si, že jako budoucí učitelka či úřednice bude její povinností zůstat svobodná a bezdětná, což se později snažila změnit působením v různých organizacích. Ve škole vynikala především v jazycích, ve francouzštině, němčině i ruštině četla knihy v originále, z ruštiny později složila univerzitní zkoušku. Studium dokončila s vyznamenáním.

Po absolutoriu nastoupila jako manipulační síla okresního výboru v podatelně v Karlově ulici a stala se tak první samosprávnou úřednicí v Čechách. V roce 1904, ve svých dvaceti letech, se stala členkou *Ženského klubu českého*, jenž sloužil jako společenské středisko aktivistek v ženském emancipačním hnutí. Kladl si za cíl šíření povědomí o rovnocennosti mužů a žen a odbourávání tradičních stereotypů.

27. května 1905 se seznámila s Fráňou Šrámkem při ochotnickém představení jeho dramatu *Červen*. Stejněho dne Šrámk zatkli a odsoudili na několik dní do policejního vězení. Pár dní na to od něj dostala báseň *Své Milči*, kterou stvrdil milostné pouto mezi nimi, jež jim vydrželo do konce života. Na konci července téhož roku byl Šrámek poslán do policejního vězení za příspěvek namířený proti militarismu, který byl otištěn v srpnové *Práci*. Po jeho propuštění spolu začali bydlet

v bytě Hrdličkové-Šrámkové¹ na Vinohradech. Hrdličková-Šrámková by vstupem do manželství mohla ztratit úřednické zaměstnání, kde vydělávala 50 zlatých měsíčně, což by vzhledem k Šrámkovým příležitostným výdělkům akorát zapříčinilo finanční krizi. Šrámek ji učinil svou ženou v básni *Naše svatební*, ke které jí připsal vlastnoručně věnování „Tobě, milenko má a ženo má. Fráňa.“ Některé zdroje uvádějí, že se nikdy nevzali, jiné tvrdí, že na sklonku Šrámkova života formální manželství uzavřeli.² Partnerství se Šrámkem, který byl již v době jejich seznámení oblíbeným básníkem mladých, přivedlo Hrdličkovou-Šrámkovou do okruhu anarchistických básníků, s kterými sympatizovala. Zнала se s Neumannem, Mahenem, Františkem Gellnerem či Viktorem Dykem.

Po události v Sarajevu a vypuknutí první světové války dostal Šrámek mobilizační rozkaz a nastoupil na frontu, z tohoto období se zachovala rozsáhlá korespondence, kterou své družce posílal a již v roce 1956 Hrdličková-Šrámková uspořádala do výboru a nakladatelství Československý spisovatel ji vydalo pod názvem *Listy z fronty*. Po dobu Šrámkovy nepřítomnosti ho informovala o pokračování procesů vydávání jeho děl, a když byla hotová, posílala mu svazky na frontu.

Po roce 1918 redigovala *Ženské slovo*, nedělní přílohu *Českého slova*, od roku 1923 pak *Socialistku*, která byla též nedělní přílohou, a to periodika *Socialista*.

Ve 20. letech 20. století pracovala ve stavebním úřadě hlavního města Prahy. Její zkušenosti ze stavebního odboru magistrátu zužitkovala při stavbě nového domu *Ženského klubu*, který byl v roce 1932 slavnostně otevřen v pražské ulici

¹ 14. října 1905 v hostinci U zeleného stromu na Žižkově uspořádali kamarádi Šrámkovi recitační večírek na uvítanou z vojenského vězení. Na jednu pozvánku napsal Šrámek: Pro Milču Hrdličkovou-Šrámkovou. Viz HEJNOVÁ, Marie. *Knížka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985, s. 78. V práci tak pro přehlednost budu po roce 1905 uvádět jméno Hrdličkové s přídomkem Šrámková, i když své články v časopisech, zejména *Ženské radě*, podepisovala pouze jako Mil. Hrdličková nebo iniciály M. H.

² Marie Hejnová v *Knížce o Milce*, jež vyšla v roce 1985, nic o údajném svazku na sklonku Šrámkova života nepíše, stejně tak Muzeum Fráni Šrámka v Sobotce na svém internetovém portálu <http://www.franasramek.cz>, kde je explicitně řečeno, že se nikdy nevzali. Důvěryhodnost těchto zdrojů spočívá v tom, že Hejnová Hrdličkovou-Šrámkovou i Šrámka znala až do jejich smrti, navíc na své knize pracovala s využitím archivních materiálů. V pozůstalosti Hrdličkové-Šrámkové, která je uložena v Archivu Fráni Šrámka v Sobotce, nenalezneme v osobních dokladech ani korespondenci zmínku o sňatku se Šrámkem. Muzeum Fráni Šrámka v Sobotce je pak spravováno Městským kulturním střediskem Sobotka. Na druhou stranu literární historik František Buriánek, který oba taktéž znal a Šrámkovým dílem se hlouběji zabýval, v monografii o Šrámkovi z roku 1981 uvádí, že jejich pevné celoživotní pouto se v samém závěru života stalo formálním manželstvím. Totéž tvrdí Dobrava Moldanová ve své recenzi Knížky o Milce uveřejněné v roce 1986 v *České literatuře*.

V Jámě. V roce 1923 se stala místopředsedkyní *Ženské národní rady*, která sdružovala ženské spolky a organizace v Československu. V letech 1925 až 1932 redigovala její časopis *Ženská rada*, do kterého přispívala články, jež se týkaly ženské otázky a postavení veřejných zaměstnankyň, také v něm uveřejňovala zprávy o činnosti *Ženské národní rady* či o kongresech organizace *Open Door International*, jejíž předsedkyní od roku 1929 byla. Do oblasti veřejného života Hrdličkové-Šrámkové patří i vedení *Syndikátu veřejných zaměstnankyň* a *Syndikátu pracujících žen*.

V průběhu 30. let 20. století se stala členkou několika organizací bojujících proti fašismu, kvůli protifašistické činnosti byla vyslýchána gestapem. Po 2. světové válce vstoupila do KSČ. Po Šrámkově smrti v roce 1952 shromažďovala jeho pozůstalost a začala budovat archiv. Koupila v Šrámkově rodné Sobotce dům, kde je nyní Archiv a Muzeum Fráni Šrámka. Spolu s Marií a Václavem Hejnovými zrealizovala myšlenku Šrámkovy lyrické Sobotky (od druhého ročníku Šrámkovy Sobotky), festivalu českého jazyka, řeči a literatury, který se koná od roku 1957 každé léto.

Zemřela 14. srpna 1958 po dlouhé a vyčerpávající nemoci.

2.2 Veřejná činnost

2.2.1 Historie ženských spolků

V 19. století hrály důležitou roli v českém národním hnutí společenské spolky apolitického a později politického charakteru, kde se scházeli lidé především středních vrstev, aby debatovali na různá společenská témata. Členkami spolků byly i ženy, které pomalu vstupovaly do veřejné sféry. Existovaly i spolky určené výhradně ženám, které jim poskytovaly prostory ke společenské konverzaci a diskuzi. Ženské spolky vznikaly často ze společenských setkání, které měly blízko k literárním a uměleckým salónům. Jejich snahy a působení však byly nejednotné a zpočátku se týkaly především měšťanských žen či příslušnic inteligence. Postupně se do ženských spolků zařadily i dívky ze středních a úřednických vrstev. Spolky pro ně byly prostorem, ze kterého mohly realizovat cíle, které si určily v národním boji jako stěžejní.

Od 60. let 19. století se ženské spolky začaly rozvíjet a měly sloužit jako alternativa k *Vyšší dívčí škole*, jejich hlavní funkcí bylo ženy vzdělávat. Především šlo o vyšší a středoškolské vzdělání dívek, které zpřístupnilo pochopení pojmu češství, národ, vlastenectví nebo vlast, zároveň takové spolky dokázaly vytvořit trvalé hodnoty i přes odmítavý postoj části veřejnosti, pro niž ženská otázka neexistovala.³

Mezi nejvýznamnější ženské spolky patřil *Spolek sv. Ludmily, Tělocvičný spolek paní a dívek pražských* a *Americký klub dam*. Poslední jmenovaný spolek se skládal z žen ovlivněných myšlením Vojty Náprstka o ženské otázce a jeho pohledem na ni. *Americký klub dam* se mimo jiné stal vzorem pro vznik *Ženského výrobního spolku českého*, do jehož čela byla v roce 1871 zvolena Karolina Světlá. Při něm se zrodila i spolková škola, ve které se vyučovaly praktické předměty. Jedním z přínosů této vzdělávací instituce byla její otevřenost pro všechny společenské vrstvy, poslat dívky do škol si mohly dovolit i nemajetné rodiny. Všem ženským spolkům 60. let 19. století bylo společné zaměření na již zmíněnou

³ MALÍNSKÁ, Jana. *"My byly, jsme a budeme!": české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013, s. 7.

vzdělávací, ale také charitativní činnost a hlavně apolitičnost. Politika byla vnímána jako mužská oblast, o volební právo pro ženy usiloval až *Ženský klub český*.⁴

2.2.2 Ženský klub český

Od května 1897 se uvažovalo o založení nového ženského spolku. Ženám všech sociálních tříd chybělo sdružení obdobné pánským klubům. První podnět k založení *Ženského klubu* vyslovila na prvním sjezdu československých žen v roce 1897 V. Schmidtová, která po dohodě s přípravným komitétem navrhla sbírku, do které by symbolickou částkou deset haléřů přispěl milion žen, což by stačilo na položení základů klubu. Vzhledem k utopickému rozsahu se sbírka nerealizovala.

Dalším impulsem k založení klubu byla zpráva o zřízení *Klubu dam německých v Praze*. *Ústřední spolek českých žen* slíbil podporu aktivistkám, které si daly za úkol ideu klubu uskutečnit.⁵ Na jejich přání připravila Teréza Nováková přednášku, kterou přednesla 3. června 1901 v Měšťanské besedě. Nováková se vyslovila pro spojení všech vrstev a stavů žen, které by se mohlo uskutečňovat právě v ženském klubu: „Tu v intimnosti ženství, kde není upjatosti, přemrštěných požadavků, jen sesterská benevolence, odváží se zašuměti nejedno mladé křídlo, jež po letech snad vznese se k veliké výši. Leč i tam v řečišti, v hovorně při diskusích první zkoušku ohněm podnikne mladý neb nezkušený řečnický talent, hloubavá, ostře analyzující mysl, reformní snaha. Přejeme si tolik, aby ženám byly otevřeny parlamenty, poradní sbory, obecní zastupitelstva: ženský klub se svými diskusními večery byl by ženám přiměřenou a povzbuzující školou.“⁶ O možnosti vzniku klubu referovala také v dopise Arne Novákovi z 25. dubna 1901: „Včera jsem byla na schůzi, zdá se, že se ženský klub přece uskuteční a že jej způsobí Ústřední Spolek

⁴ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005, s. 58.

⁵ Dle úvodu k přednášce Terézy Novákové v klubovním komitétu zasedaly „Pí Klenková z Vlastimilu, pí. Joh. Danešová, pí. Kuklová-Bezděková, pí. Mirosl. Kavanová, pí. L. Leschingrová, sl. M. Benešová, sl. F. Fajfrová, sl. Klem. Hanušová, sl. B. Tesařová, sl. A. Schöntagová, sl. M. Wanklová a sl. Vorlová.“ Viz NOVÁKOVÁ, Teréza. *Ženský klub český v Praze: přednáška pí. Terézy Novákové, úvahy a přání klubu se týkající od zástupkyň učitelek a pošt. úřednic*. V Praze: Komitét pro zřízení ženského klubu, 1901, s. 5.

⁶ NOVÁKOVÁ, Teréza. *Ženský klub český v Praze: přednáška pí. Terézy Novákové, úvahy a přání klubu se týkající od zástupkyň učitelek a pošt. úřednic*. V Praze: Komitét pro zřízení ženského klubu, 1901, s. 14.

českých žen, který nyní vlastně nemá žádných úkolů, když ztroskotávají plány většinou na faktorech mimo spolek.“⁷

I když se myšlenka zrození klubu, kde by se scházely ženy, ujala, trvalo relativně dlouhou dobu, než se realizovala. Po mnoha diskuzích v časopisech se iniciativy ujala *Dámská beseda*, která na 7. prosince 1902 svolala do Měšťanské besedy schůzi pod heslem *Ženy sobě!*⁸ Všechny deset zakládajících členek, mezi nimi Teréza Nováková a Františka Plamínková, si přálo, aby spolek šířil ideje mravní rovnosti žen a jejich lidské důstojnosti. Měl být místem, podobným anglickým klubům, které by sloužilo ženám jako prostor k setkávání a vzdělávání. *Ženský klub český* byl slavnostně otevřen 3. ledna 1903 za přítomnosti T. G. Masaryka a jeho choti.

Miloslava Hrdličková-Šrámková jako jedna ze zakládajících členek stála u samotného zrodu *Ženského klubu českého*, dokonce ve svých dvaceti letech předsedala *Klubu mladých*, který v rámci něj působil. Na jeho založení vzpomínala jako na vznik něčeho nového, co se vymykal tradičnímu pojetí spolků už jen tím, že měl pronajaté velké prostory na Jungmannově třídě v Praze. Důkazem existence Hrdličkové-Šrámkové u vzniku klubu je dle Uhrové i vzpomínka v *Socialistce*, kterou v roce 1923 redigovala. Stať není podepsána, nicméně Uhrová dle stylu textu usuzuje, že autorkou je právě Hrdličková-Šrámková: „A za tohoto počátečního, kvasícího života, poznala jsem pí. Ch. G. Masarykovou. Vidím ji podnes před sebou. Vysoká, stále ještě štíhlá, asi padesátiletá, měla nezemský úsměv a podivuhodné vlasy. Nevěděli jste, jsou-li plavé nebo již plně stříbra, když pěšinkou rozdělené táhly se vlnivě nad myslivým čelem, aby se vzadu spojily v prostý uzel...“⁹

Ženský klub ve svém sídle pořádal pro české a slovenské členky hudební večírky či divadelní představení, což mu zajistilo rostoucí popularitu. Stěžejní pro vliv klubu byly přednášky, jelikož spolupracoval s předními zástupci veřejného života. Pořadatelky si zakládaly na tom, aby v přednáškovém sále vystupovali představitelé co nejširšího spektra oblastí – od umělců, literátů, vědců, aktivistek v emancipačním hnutí až po významné politiky. Během doby působení klubu zde

⁷ HECZKOVÁ, Libuše. *Píšíci Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009, s. 171.

⁸ UHROVÁ, Eva. Mezi básníkem a Ženským klubem. In *České ženy známé a neznámé*. Praha: E. Uhrová, 2008, s. 82.

⁹ UHROVÁ, Eva. Mezi básníkem a Ženským klubem. In *České ženy známé a neznámé*. Praha: E. Uhrová, 2008, s. 83.

o významu vědecké činnosti s přihlédnutím k ženám referovala Luisa Landová-Štychová, Arne Novák přednášel o Karolině Světlé či Kateřina Emingerová o Mozartovi.¹⁰

V klubu se půjčovaly různé časopisy, publikace, vydávaly se knihy. Fungoval i jako poradna pro nemajetné ženy a pro dívky shánějící zaměstnání. K jeho činnostem patřila i starost o pomocnice v domácnosti a hájení zájmů nemanželských dětí.¹¹ Veškerá práce na organizaci a chodu klubu byla dobrovolná.

Hrdličková-Šrámková se dění v klubu účastnila ve volném čase, zpravidla po skončení úředních hodin své kanceláře. Dle záznamů nebyla typem člověka, který se prosazoval, a tak spíš naslouchala jiným řečnicím. Prozatím ji naplňovala účast na organizaci *Ženského klubu*. Později, jako místopředsedkyně *Ženské národní rady*, již byla považována za jednu z vůdčích osobností.

Ženský klub aktivně zasáhl do otázek vzdělání, když se stavil proti dívčím lyceím. Měl eminentní zájem o účast vdaných žen, které v klubu mohly diskutovat s ostatními členkami o rozdílech mezi životem v manželství s dětmi a zájmy svobodných intelektuálek. Klub reprezentoval i odborové hnutí, původně pod něj patřil *Spolek českých učitelek*, *Ústřední spolek českých žen*, *Ženský výrobní spolek*, *Ženský klub Slavie* aj.¹² Navštěvovaly jej ženy měšťanské i z dělnických vrstev, které spolu začaly spolupracovat v boji za společné politické cíle – všeobecné hlasovací právo a zrušení nebo změnu § 30 spolkového zákona z roku 1867. Pro tento účel vznikl za předsednictví Františky Plamínkové koncem roku 1905 *Výbor pro volební právo žen*. *Ženský klub* se k tomuto kroku uchýlil také z důvodu širokého záběru aktivit, aby nebyl stíhán za překročení stanovami povolené činnosti.¹³ *Ženský klub* s *Výborem pro volební právo žen* dále spolupracoval, například společně uspořádaly manifestační a protestní schůze týkající se rozšíření volebního práva na ženy, kterých se postupem času účastnily i ženy žijící mimo Prahu.¹⁴

V roce 1907 měl klub již 500 členek. Do roka se předsednictví vzdala Otýlie Sklenářová-Malá, po ní se postupně ve funkci vystříдалo několik žen, mezi volenými

¹⁰ UHROVÁ, Eva. Mezi básníkem a Ženským klubem. In *České ženy známé a neznámé*. Praha: E. Uhrová, 2008, s. 86.

¹¹ HEJNOVÁ, Marie. *Knížka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985, s. 161.

¹² BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše a MUSILOVÁ, Dana. *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice: Veduta, 2011, s. 199.

¹³ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 269.

¹⁴ MALÍNSKÁ, Jana. *"My byly, jsme a budeme!": české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013, s. 124.

členkami výboru se v letech 1926–1927 a 1944–1949 objevovala i Hrdličková-Šrámková.¹⁵

Ve 20. let ideová práce *Ženského klubu* poklesla, na což mělo vliv zakládání nových spolků s podobným programem, navíc ženy začaly vstupovat do politických stran. Hrdličková-Šrámková tehdy o členství v žádném politickém klubu neuvažovala: „[...] do takového houfu se nehodím a také v žádném houfu nikdy nebudu.“¹⁶ Od roku 1923 spadal *Ženský klub* jako samostatný odbor pod ústřední ženskou organizaci v Československu, *Ženskou národní radu*. K propagaci jejích aktivit sloužil také časopis *Ženská rada*.

Členky klubu cítily potřebu vlastního prostoru pro setkávání. *Přípravný výbor Stavebního družstva Ženského klubu* se ustavil 16. března 1928. Na stavbu domu přispěla *Ženská národní rada*, prezident Masaryk či *Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen*. Nesignovaný článek *Ženám československým*, uveřejněný v *Ženské radě* v roce 1930, apeluje na adresátky v titulku, aby přispěly na výstavbu nového domu *Ženského klubu*, který by sloužil výhradně k jeho potřebám a který se toho času stavěl v pražské ulici Ve Smečkách. Připomíná, že zmiňovaná organizace funguje již 27 let a za tu dobu se jí dařilo plnit úspěšné poslání mezi ženami směřující ku povznesení a zrovnoprávnění ženy¹⁷. Na konci roku 1931 probíhal v domě zkušební provoz a 29. května 1932 byl slavnostně otevřen. *Ženskému klubu* se tak konečně dostalo vlastních prostor. „Pěkně ve středu města, blízko Václavského náměstí, tyčí se prostý, jednoduchý dům, nadaný dostatečným pohodlím, aby se stal skutečným střediskem a útlukem žen.“¹⁸ V klubu bylo možné přespát, čímž chtěl přilákat i venkovské ženy, které by chtěly spojit cestu do Prahy s návštěvou místa, kde by si mohly s ostatními pohovořit o aktuálních tématech u šálku čaje, zúčastnit se přednášky nebo divadelního představení.

V 30. letech 20. století se Hrdličková-Šrámková stále věnovala aktivitám v *Ženském klubu*. Vlivem okupace bylo jeho fungování omezené, přesto se konaly plánované přednášky a recitační večery. Klub podporoval antifašistického hnutí, v letech 1938 a 1939 poskytoval přístřeší odpůrcům fašismu a ženám s dětmi, které

¹⁵ UHROVÁ, Eva. Mezi básníkem a Ženským klubem. In *České ženy známé a neznámé*. Praha: E. Uhrová, 2008, s. 84.

¹⁶ UHROVÁ, Eva. Mezi básníkem a Ženským klubem. In *České ženy známé a neznámé*. Praha: E. Uhrová, 2008, s. 87.

¹⁷ *Ženám československým. Ženská rada*. Praha: Ženská národní rada, roč. 6, 1930, s. 82.

¹⁸ *Ženský klub pod vlastní střechou. Ženská rada*. Praha: Ženská národní rada, roč. 9, 1933, s. 103.

přišly ze Sudet. Dle Mužikové v *Ženském klubu* našlo dočasný azyl přes 300 německých antifašistů a komunistů. Pořádaly se manifesty, připravovaly odbojové a podpisové akce a pořádaly sbírky.¹⁹ V souvislosti s touto činností, se kterou byla spojena i odvaha Františky Plamínkové a Milady Horákové, vyslýchalo Hrdličkovou-Šrámkovou gestapo. Po pár výsleších ji propustilo zpátky domů k Šrámkovi, který v době nacistické okupace nevycházel na protest z domu.

Po druhé světové válce se klub připravoval na obrodu svého působení, aby přilákal nové mladé členky. Klub však svou činnost musel na popud komunistického režimu po roce 1948 zastavit. KSČ měla v plánu feministické zájmy centralizovat, a tak byl v roce 1950 *Ženský klub český* definitivně zrušen.

2.2.3 Ženská národní rada

Od roku 1920 ženy, jež prosazovaly svá práva daná zákonem, pocítily potřebu vzniku společnosti, která by sdružovala všechny ženské spolky aktivní v boji za rovnoprávnost žen. V roce 1923 byla myšlenka zrealizována a založena *Ženská národní rada*, jež se brzy po svém vzniku stala ústředním svazem všech národních ženských spolků a odborových ženských organizací v Československu.²⁰ Radě předsedala Františka Plamínková a místopředsdkyněmi byly zvoleny Hrdličková-Šrámková a Klára Červenková. Na působení Hrdličkové-Šrámkové v tomto útvaru vzpomíná jeho členka Věra Urbanová takto: „Vedle velkorysé, světově orientované P. F. F. Plamínkové byla Miloslava Hrdličková ženou stejně činorodé vůle, stejně vášnivého zaujetí pro myšlenku a společnou věc, stejně teplého lidského cítění a vztahu k lidem. Strhovala-li Plamínková svou bojovností a ohnivým temperamentem, přesvědčovala Hrdličková klidnou věrností, humorem a veselostí. Krátce „Franci“ a Milka – jak jsme jim říkaly – se navzájem skvěle doplňovaly.“

Ve svých stanovách si *Ženská národní rada* klade za cíl uvést rovnoprávnost žen do praxe. Kromě sdružování spolků a organizací se měla snažit o vybudování knihovny ženské literatury a zpracování přehledu literatury o ženě vůbec, pořádat ankety, provádět dotazníková šetření a zejména spolupracovat se všemi institucemi a jednotlivci, kteří by mohli mít vliv na vytváření lepších poměrů

¹⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, výstřižek článku Ludmily Mužikové *Ženský klub český* uveřejněný v časopise *Vlasta* 7. 5. 1969.

²⁰ HEJNOVÁ, Marie. *Knížka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985, s. 161.

žen. Hrdličková-Šrámková spolu s ostatními členkami bojovala za spravedlnost pro všechny ženy. Ty se mohly obrátit na hlavní pobočku v Praze nebo využít tu vedlejší, která sídlila v Brně. Představitelky *Ženské národní rady* si uvědomovaly, že své aktivity a uvědomovací práci musí šířit, a tak se ustanovil vznik časopisu *Ženská rada*.

Ve 30. letech 20. století se Hrdličková-Šrámková angažovala v československé pobočce organizace *Open Door International*, která hájila rovnoprávnost žen a spadala pod *Ženskou národní radu*. Jako její předsedkyně se účastnila několika kongresů, z nichž sepisovala zprávy a informace o průběhu, které uveřejňoval časopis *Ženská rada*.

Komunistický převrat v únoru 1948 inicioval na přelomu 40. a 50. let 20. století zánik *Ženské národní rady* a dalších spolků, jelikož předpokládal dosažení rovnosti žen v důsledku změny společenského uspořádání, což se brzy ukázalo jako pouhá iluze.²¹

2.2.4 Syndikát veřejných zaměstnankyň

Na počátku 30. let 20. století Hrdličková-Šrámková nepolevuje ve veřejné činnosti a hájení práv žen. 25. února 1931 je v Praze na popud *Klubu obecných úřednic* založen *Syndikát veřejných zaměstnankyň*, jehož předsedkyní se stává. V Archivu Fráni Šrámka v Sobotce se nachází členská přihláška Marie Bejčkové navazující na oznámení o vzniku *Syndikátu*, ale také jeho stanovy. Účelem sdružení bylo „hájit zájmy veřejných zaměstnankyň v ohledu mravním i hmotném, pěstovati mezi nimi solidaritu a zabezpečiti jim rovnoprávnost zaručenou ústavou.“²² Jednoduše měl *Syndikát* spojovat pracovnice ve všech úřadech a podnicích s cílem zamezit tomu, aby byly v době úsporných opatření propouštěny ze zaměstnání jen z toho důvodu, že jsou ženy.²³

Hrdličková-Šrámková jako předsedkyně navrhovala coby prostředek naplňování účelu intervenci u *Elektrických podniků hl. m. Prahy*, které práci žen

²¹ BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše a MUSILOVÁ, Dana. *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice: Vedita, 2011, s. 231.

²² Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/4208, stanovy *Syndikátu veřejných zaměstnankyň*.

²³ HEJNOVÁ, Marie. *Knížka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985, s. 253.

bránily. Náčrt její prosby se taktéž zachoval a slouží jako důkaz k tomu, že Hrdličková-Šrámková byla plně odevzdána své práci a přesvědčení: „Obracíme se proto na vás, vážený pane, jako na člena správní rady elektrických podniků se snažnou prosbou, abyste nedopustil, aby ženy byly opomíjeny zvláště tam, kde navržená a schválená místa byla určena pro jejich pracovní výkon [...]“²⁴

Spolek také sledoval chystané zákony, které se mohly jakýmkoliv způsobem dotknout cílové skupiny. Hrdličková-Šrámková vyjádřila svou nespokojenost s vyhláškou o snížení platu státních zaměstnanců, která vešla v platnost na začátku roku 1934. Část platu, která se nezapočítávala do nároku na penzi, se měla o 40–50% snížit jen jednomu z manželského páru, který pracoval ve státní správě. Ženy však vydělávaly méně, a tak bylo jasné, že finanční ztráta by se dotkla právě jich. „Přiznávám se upřímně, že novoroční dárek, který vláda připravila státním zaměstnancům [...] působil na mne do té míry, že se z něho nemohu dodnes vzpamatovat. [...] Nejsem postižena osobně, ale jako předsedkyně zájmové organizace prožívám hluboce bolest kolegyň, jejichž práce byla podstatným snížením činovného a tím služebních požitků znehodnocena. [...] Jde o zasahování do soukromých poměrů státních zaměstnanců, jde o šátrání v jejich životě, jde o zjišťování, s kým žijí, jak žijí, aby byli potrestáni menším hodnocením stejně vykonané práce, jestliže muž či žena uplatňují svou osobnost, svou pracovní potenci, své vzdělání nebo svou tvůrčí schopnost, pomáhající vytvářet kulturní hodnoty a bohatství státu...“²⁵

Syndikát veřejných zaměstnankyň vydával taktéž svůj vlastní časopis, aby informoval o své činnosti a přinášel články související se situací ve státních institucích. V pozůstalosti Hrdličkové-Šrámkové se zachoval pouze jediný článek, kterým do *Věstníku Syndikátu veřejných zaměstnankyň* přispěla.

Úvodní stať ze 4. čísla 3. ročníku *Věstníku*, konkrétně z 31. prosince 1937, se jmenuje *Osud manželských dvojic ve státní správě* a je opatřena šifrou M. H. Autorka se v něm navrácí k tématu znevýhodňování zaměstnankyň-matek, které rozebírala ve svých zprávách o kongresech *Open Door International* v *Ženské radě*. V ironicky laděném úvodu nastiňuje problém, který přišel ke konci roku 1937, kdy se projednával státní rozpočet. Senátor Karas přednesl dle Plamínkové nesmyslnou

²⁴ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/4209, náčrt intervence u Elektrických podniků hl. m. Prahy.

²⁵ UHROVÁ, Eva. Mezi básníkem a Ženským klubem. In *České ženy známé a neznámé*. Praha: E. Uhrová, 2008, s. 93.

statistiku, z níž vyplývá, že manželské dvojice státních zaměstnanců mají málo dětí. Hrdličková-Šrámková připomíná fakt, že pracující ženy bez dětí jsou jen důsledkem neochoty státu podmínky pro matky s dítětem změnit. Tentokrát se vyhraňuje vůči článku v *Českém slově* z 19. prosince téhož roku, kde se tvrdí, že manželské bezdětné páry s dvojím příjmem by měly ustoupit rodinám s dětmi. Nejen Hrdličková-Šrámková již dříve upozornila na to, že upřednostňování zaměstnanců na základě jiného měřítka než jejich schopností a povahy je nepřístupné. Způsob, jakým Hrdličková-Šrámková tento návrh hodnotí, má charakter vzrušeného zvolání, jež vygraduje v ironicky laděném zamyšlení o zavedení onoho nápadu do praxe: „Tableau! Zás tedy vystupuje na scénu nový moment. Kvalifikace? Pracovní potence? – Nesmysl! – Neexistuje. O postupu a o přijímání do služby napříště rozhoduje počet dětí. Jsme zvědavý, zda se při navrhovaném uplatnění zvýšené populace dostanou i na nejvyšší místa především otcové dětmi požehnaných rodin a zda také při výběru kandidátů do zákonodárných sborů zvítězí populační tendence. A ovšem redakce, která tento lék navrhuje, půjde asi světlým příkladem napřed.“²⁶ I když Hrdličkovou-Šrámkovou návrh, na který na sklonku roku 1937 reagovalo několik periodik, pobouřil, nebyl prezidentem vzat v úvahu. Přesto redaktorka v závěru statí apeluje na spolupráci žen v organizaci veřejného života, jejímž výsledkem by byl posměch „takovým pošetilostem.“

I přes veškeré snahy Hrdličkové-Šrámkové a ostatních členek *Syndikátu veřejných zaměstnankyň* se toto sdružení obecních, okresních, zemských a státních zaměstnankyň po téměř 10 letech existence rozpadlo. Kromě upozorňování na problémy související se společenským postavením státních zaměstnankyň a jejich prací neměl žádné větší pravomoci, a tak 6. prosince 1940 ukončil svou činnost.

Hrdličková-Šrámková byla rovněž předsedkyní *Syndikátu ženské pracující inteligence*, který v roce 1934 spoluzaložila. Seskupoval odborové organizace, sdružení a spolky pracujících žen. Od *Syndikátu veřejných zaměstnankyň* se v zásadě nelišil, jeho cílem bylo taktéž hájení zájmů žen v pracovní sféře v ohledu mravním, pěstování vzájemné solidarity a prosazení rovnoprávnosti žen a mužů.

²⁶ HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Osud manželských dvojic ve státní správě. In *Věstník Syndikátu veřejných zaměstnankyň*, 1937, ročník III., č. 4, s. 1.

2.2.5 Ostatní organizace

Veřejná činnost Hrdličkové-Šrámkové nabyla svého vrcholu v 30. letech 20. století, kdy se kromě působení v *Odboru pro slovanskou vzájemnost*, *Syndikátu veřejných zaměstnankyň*, *Syndikátu pracující inteligence* a v *Ženské národní radě* a sdruženích, která pod ni spadala, angažovala i v mírových, protifašistických a jiných organizacích.

Spolupracovala s ženskou odbočkou československé federace bývalých bojovníků světové války *Fidac (Fédération interalliée des Anciens Combattants)*.²⁷ Činila se i v *Lize pro lidská práva* a *Československé lize pro mír a svobodu*, jejichž cílem byl svět bez války a dorozumění mezi národy.

Prostřednictvím *Šaldova komitétu*, *Protiválečného komitétu žen* či *Výboru na pomoc demokratickému Španělsku* bojovala proti fašismu. Po uzavření Mnichovské dohody byla za nové vlády zastavena činnost antifašistických levicových organizací, a tak Hrdličková Šrámková zničila dokumenty poukazující na své protihitlerovské snahy a stáhla se do pozadí.²⁸

Po druhé světové válce vstoupila Hrdličková-Šrámková do KSČ, v 50. letech 20. století se však až do své smrti naplno starala o shromáždění Šrámkovy pozůstalosti a veřejná činnost se pro ni stala vedlejší.

²⁷ HEJNOVÁ, Marie. *Knižka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985, s. 164.

²⁸ HEJNOVÁ, Marie. *Knižka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985, s. 198

2.3 Publicistika

Po roce 1918 redigovala Hrdličková-Šrámková *Ženské slovo*, nedělní přílohu *Českého slova*, kam politickými články přispívala zejména F. F. Plamínková a F. Zeminová. Její vlastní články v *Ženském slově* nenajdeme, je však možné, že do novin přispěla články bez podpisu. Jak dlouho tuto novinovou přílohu vedla, není známo, stejně jako její působení v *Socialistce*, nedělní příloze *Socialisty*, kterou od roku 1923 redigovala. Vlastní statě v *Socialistce* ale nepodepisovala ani neopatřila šifrou. Dle Jaroslavy Vondráčkové Hrdličková-Šrámková na stránkách *Socialistky* hájila zaměstnané ženy v době bytové krize, bojovala za zrušení celibátu učitelek a za práva služebných, švadlenek a modistek.²⁹ V roce 1933 pak s M. Omelčenkovou započala vydávání sborníku *La Femme Slave*, jenž měl přispět k vzájemnému poznání slovanských žen a jejich poznání v ostatních zemích: „Ač jsme si blízké jazykově, cítěním i myšlením a celou svou mentalitou, máme ve skutečnosti k sobě dále než k ženám národů germánských a románských.“³⁰ Paradoxní je však fakt, že sborník vycházel ve francouzštině, tedy jazyce románském, aby byl přístupný vzdělaným slovanským ženám.

Hrdličková-Šrámková začala jako první přispívat do *Ženské rady*, kterou také sedm let redigovala.

2.3.1 Ženská rada

Časopis *Ženská rada* byl založen roku 1925 a vycházel do roku 1941 jednou měsíčně vyjma dvouměsíčních letních prázdnin. Koncepce všech čísel byla obdobná a graficky se nijak zvlášť nelišila od jiných ženských platforem. Ženská rada se ale zaměřovala výhradně na otázky ženského hnutí a na poskytování informací o komplexu práce konané ve všech odborech a organizacích sdružených v *Ženské národní radě*. Páteř každého čísla tvořily články všeobecné, vzpomínkové, o ženách ve veřejné službě, zákonech, politice či míru, nechyběly ani články věnované kultuře.

²⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámk v Sobotce, inv. č. 1/4073b, Vondráčková, Jaroslava: Život ženy básníka.

³⁰ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámk v Sobotce, inv. č. 1/4213, dopis potenciálním odběratelkám s informacemi o sborníku *La Femme Slave* zaslaný s jeho 1. číslem.

K přispěvatelkám kromě Hrdličkové-Šrámkové patřily Františka Plamínková, Věra Urbanová či Anna Marie Tilschová.

Hrdličková-Šrámková redigovala časopis *Ženská rada* od roku 1925 do roku 1932. V časopise stejně jako ostatní funkcionářky pracovala kvůli nedostatku finančních prostředků *Ženské národní rady* jako dobrovolná redaktorka. K jejímu zvolení přispěla kromě znalosti ženského hnutí ve světě a jazykové vybavenosti i pokroková orientace a účast v komisi tisku a v komisi pro slovanskou vzájemnost.³¹ Zvolení Hrdličkové-Šrámkové do čela *Ženské rady* bylo šťastné i z toho důvodu, že dokázala ostatní redaktorky zorganizovat tak, aby každá z nich přispěla časopisu svými znalostmi a zkušenostmi. Jako šéfredaktorka od ostatních samozřejmě požadovala dodržování dat pro zveřejňování článků: „Pravidelné informace mi zasílejte v termínu, články do 15., krátké zprávy do 25. v měsíci, a to na Malé náměstí 1.“³² I když bylo potřeba napsat krátkou zprávu narychlo, nežádka přes noc, spolehlivost spolupracovnic Hrdličkové-Šrámkové a její vlastní autorita způsobila, že zadaný článek měla druhý den na stole.

V *Ženské radě* měly své místo i publicistické útvary věnující se umění, které Hrdličková-Šrámková podporovala. Na její popud vznikaly články o díle zajímavých umělkyň i vědkyň, zveřejňovány byly i referáty z konaných výstav a podobně. Postupem času se dopracovala až na vedoucí tiskového oddělení, které vydalo knihu *Masaryk a ženy* k 80. narozeninám prezidenta Masaryka a vzpomínky studentek gymnázia Minervy pod názvem *Československé studentky let 1890–1930*. Na valné hromadě *Ženské národní rady* v roce 1931 prohlásila, že „není možné, aby inteligentní žena šla kolem těchto dokumentů lhostejně a bez zájmu.“³³

Své delší texty podepisovala nebo opatřila šifrou, kratší zprávy a výzvy nepodepisovala vůbec. Vzhledem k informativnímu charakteru těchto článků je zpětně velmi obtížné zjistit jejich autorství. Můžeme se jen domnívat, že nepodepsané zprávy psané Hrdličkovou-Šrámkovou se týkaly činnosti spojené s organizacemi, kterým předsedala. Věra Urbanová, redaktorka *Ženské rady* a přítelkyně Hrdličkové-Šrámkové, se však ve svém textu *Průkopnice ženského tisku*, jehož strojopis je uložen v Archivu Fráni Šrámka v Sobotce, domnívá, že se jí

³¹ HEJNOVÁ, Marie. *Knížka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985, s. 162.

³² UHROVÁ, Eva. Mezi básníkem a Ženským klubem. In *České ženy známé a neznámé*. Praha: E. Uhrová, 2008, s. 91.

³³ UHROVÁ, Eva. Mezi básníkem a Ženským klubem. In *České ženy známé a neznámé*. Praha: E. Uhrová, 2008, s. 91.

podánilo dle stylu a dobových záznamů vyčlenit nepodepsané články, jejichž autorkou byla právě Hrdličková-Šrámková. Jako příklady uvádí článek v historicky prvním čísle *Ženské rady* z roku 1925 zabývající se nutností založení ženského tisku a charakterizující situaci žen a překážky stojící v cestě za jejich zrovnoprávněním,³⁴ článek 3. čísla téhož ročníku, kde měla Hrdličková-Šrámková „odpovídat svým pádným způsobem redaktorce ženské hlídky, která se stavěla proti bojovnosti ženského tisku“³⁵ a výzvu z března 1926, jež se týkala stávky v továrnách v Praze i na venkově.

Část statí z úvodního čísla časopisu Urbanová ve svém strojopisu přepisuje: „Tisk se stal tvrzí, kam bylo možno vniknout pouze – placeným zasláním, a tak bylo nutno pomýšlet na vlastní nezávislý ženský tisk. Proto byl založen zatím tento měsíčník, aby byl jednak ženským listem, jednak věstníkem organizací sdružených v Ženské národní radě, mezi nimiž by pěstoval vzájemnou spolupráci – solidaritu.“³⁶ Účelem článku byla explikace zrodu ženského listu, který by se věnoval otázkám ženského hnutí. Uspěť v konkurenci literárních a obrázkových časopisů se nejevilo jako lehký úkol, zvláště když *Ženská národní rada* disponovala omezenými finančními prostředky.

Výzva z března 1926 by pak v případě autorství Hrdličkové-Šrámkové započala sérii článků v *Ženské radě* věnovaných sociálnímu postavení dělnic, pomocnic v domácnosti a žen volných povolání. V článku apeluje na sdružené ženské organizace, aby pomohly ženám vykonávajícím dělnická povolání při mzdě 60–90 Kč, které jsou v době stávky odkázány na podporu. Domnívá se, že toto připomenutí stačí k uvědomění si ženské solidarity.

Vzhledem k tomu, že Urbanová, která byla současnice Hrdličkové-Šrámkové, její spolupracovnice a přítelkyně, mluví o autorství zmiňovaných statí s absolutní jistotou, se můžeme přiklonit k tezi, že zmíněné články Hrdličková-Šrámková opravdu napsala. Jak již bylo řečeno, Urbanová procházela

³⁴ S textem Věry Urbanové *Průkopnice ženského tisku* pracuje v *Knížce o Milce* i Marie Hejnová, z její interpretace vyplývá, že zmiňovaný článek z 1. čísla 1. ročníku *Ženské rady* reprezentuje kategorii rozsáhlejších článků Hrdličkové, které byly podepsány. Pod článek však připojen podpis není a není ani označen iniciály autorky, a tak je pravděpodobné, že Hejnová tuto skutečnost neověřovala.

³⁵ 3. číslo 1. ročníku *Ženské rady* je uloženo v Archivu Fráni Šrámka v Sobotce a článek, o kterém Urbanová pojednává, se jmenuje *Ze ženského klubu českého* a je opatřen iniciály M. H., nepatří tedy mezi nepodepsané články Hrdličkové-Šrámkové.

³⁶ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/4071, Urbanová, Věra: *Průkopnice ženského tisku*.

záznamy *Ženské rady* a sloh Hrdličkové-Šrámkové znala, což je důležitým prvkem při zkoumání a shromažďování její publicistické činnosti.

První příspěvek, pod kterým byly uvedené iniciály M. H., byl otištěn v červenci 1925. Byl to článek *Ze Ženského klubu českého*, ve kterém se Hrdličková-Šrámková věnuje rovnou dvěma na sobě nezávislým tématům.

Prvním z nich je nutnost vybudování vlastního domu pro *Ženský klub*: „Dosáhly jsme různých práv, ale nedosáhly jsme rovnoprávnosti takové, aby spravedlivě byla prováděna. Stále se musíme brániti, stále bojovati, býti na stráži. Kde mají býti naše hlídky? Kde se můžeme scházeti? Kde raditi? Kde navzájem povzbuzovati? Kde cítiti se nejvíce sebou samými? Jen ve vlastním domově!“³⁷ Po vyjmenování důvodů k vystavení nového domu pro *Ženský klub* vyzývá autorka ženy k příspěvu finanční částkou na jeho stavbu.

V druhé části reaguje na Olgu Fastrovou, již 10. června 1925 *Národní politika* otiskla článek, ve kterém obhajuje vymizení feministických článků z tisku, přejmenování rubriky *Ženská hlídka* a vytvoření rubriky nové, zaměřené na kuchařské recepty. Slovo „hlídka“ v názvu rubriky jí již přišlo zbytečné, protože se hodí do éry boje, kdežto ženy už vybojovaly vše, oč usilovaly.

Hrdličková-Šrámková úryvek z její stati otiskuje, aby čtenářky seznámila s jeho obsahem a mohla na něj přehledně odpovědět. Zdůrazňuje, že se ženám sice oficiálně dostalo rovného práva, stojí je však mnoho sil, aby jej dokázaly zavést do praxe. Nebylo vyvinuto dostatečné úsilí a vůle, aby se ženy začlenily do organizace státu. Proto tolik potřebovaly samostatné ženské listy, ve kterých se mohly vyjádřit a pomáhat tak k vytváření nového veřejného mínění.

Hrdličkové-Šrámková uvádí jako příklad praktického nedosažení rovnoprávnosti případ oficiantky v Zemském úřadě pro válečné poškozence, která se provdala za dělníka a po narození dítěte dostala ze zaměstnání výpověď. To se přihodilo ve stejné době, co se její manžel ocitl také bez práce. Podobná situace nebyla v Československu ojedinělá, i když se jednalo o porušování ústavy. Navíc tyto případy nebyly tiskem reflektovány, což vidí autorka jako jeden z hlavních problémů.

³⁷ HRDLIČKOVÁ, Miloslava. *Ze Ženského klubu českého*. In *Ženská rada*, roč. I, 1925, č. 1, s. 13.

Závěrem vyčítá nejen Fastrové a *Národní politice*, ale i jiným listům, že se nezajímaly o příjezd Marie Curie-Sklodowské do Československa z hlediska ženské otázky: „Bylo to tak frapantní mlčení, že svedlo i neprozíravou pisatelku v Socialistce k nájezdu na ženy, zejména na ženy s akademickým vzděláním, jakoby příjezd tak vynikající ženské osobnosti nechaly bez povšimnutí. – – To je tedy ta pravá prostá skutečnost.“³⁸

Další signovaný článek Hrdličkové-Šrámkové je *Praktická hospodyňka* uveřejněný v rubrice *Organisace domácnosti* v *Ženské radě* z roku 1928. Informoval o vydání dvoudílné knihy *Praktická hospodyňka* kolektivu autorek a autorů, jež přinášela návody ke správné organizaci domácích prací. Hrdličková-Šrámková takový titul na trhu vítá, protože mnohým ženám, mezi které se sama řadí, se nedostalo odborného školení ani praxe ve vedení domácnosti. Upozorňuje však na to, že nakladatel nemyslel na fakt, že venkovská žena neutratí 250 korun za kapitoly věnované ženě městské a naopak, proto by bylo výhodnější z ekonomického i praktického hlediska knihu rozdělit do několika dílů. Všímá si nevyužitého potenciálu publikace, protože některé její části se věnují věcem minulosti a naopak některé oblasti moderní domácnosti úplně vynechává. Celkově „knihy působí tak, jakoby rostla několik let a vyšla teprve nyní. Není v ní tendence, směřující k osvobození ženy od zbytečné práce, a není v ní také (až na krátký článek pí. Pelantové), tendence, vábící ji k přemýšlení o zjednodušení domácnosti.“³⁹

Článek, který bychom mohli nazvat recenzí, spadá do jedné z několika oblastí, kterým se Hrdličková-Šrámková ve své publicistické tvorbě věnovala, a to postavení ženy ve společnosti.

Hrdličková-Šrámková se zabývala i celoživotním dílem ženských osobností, které mimo jiné šířily myšlenky rovnoprávnosti. Mezi ně patřila i Sofie Feodorovna Russová, k jejímž 75. narozeninám sepsala Hrdličková-Šrámková podle M. Omelčenkové životopis, který byl otištěn v rubrice *Vzpomínky*. V medailonu nechybí prosba na čtenářky, aby se při čtení o životě této ukrajinské národní buditelky zamyslely nad tím, co všechno byly ženy její generace schopny vykonat.

V rubrice *Ze Ženské národní rady* byly uveřejňovány příspěvky ohledně organizace *Ženské národní rady*, ale i zprávy osobní nebo týkající se jejího styku

³⁸ HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Ze Ženského klubu českého. In *Ženská rada*, roč. I, 1925, č. 1, s. 14.

³⁹ HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Praktická hospodyňka. In *Ženská rada*, roč. IV, 1928, č. 5, s. 75.

s cizinou. Do této rubriky byl zařazen roku 1932 článek s titulkem *Odbor pro slovanskou vzájemnost*, ve kterém autorka zpravuje čtenářky o působení odboru, jenž vznikl na začátku roku 1931 a který si klade za cíl bližší spolupráci slovanských žen. Ty mají totiž slabé zastoupení v mezinárodních ženských organizacích a jejich vzájemné neporozumění jejich snahy narušuje. Autorka vychází z kongresu *Mezinárodní ženské ligy pro mír a svobodu* v Praze v roce 1929, kde delegátky slovanských národů dokonce vystupovaly proti sobě. Je nutno poznamenat, že se nejednalo o oblasti ženské otázky, ale problém národnostních menšin, k jehož vyřešení by měly slovanské ženy přispět. V textu jsou zmíněny oblasti, ve kterých se také díky odboru projevila slovanská vzájemnost. Byl přijat návrh předsedkyně *Ženské národní rady*, aby se v Podkarpatské Rusi v nižších třídách vyučovalo v místním jazyce a v třídách vyšších si žáci mohli zvolit, zda chtějí jako vyučovací jazyk přijmout jazyk další, jugoslávská *Ženská liga* byla přijata do mezinárodního ústředí a v tehdejší Jugoslávii podal *Ženski Pokret* žádost, aby děti ve školách byly vyučovány v bulharském i makedonském jazyce. V závěru se autorka zmiňuje o účasti svolavatelky odboru na oslavách třicetiletého výročí *Sojezu bulharských žen* a její promluvě právě o nutné vzájemné spolupráci slovanských žen.

Pod článkem je podepsána Mil. Hrdličková, svolavatelka odboru, z čehož vyplývá, že o sobě v závěru článku mluvila v 3. osobě a zachovala si tak od událostí citový odstup, i když byla jednou z hlavních osob, která se v nich angažovala. Svědčí to o jisté skromnosti a snaze vyzdvihnout kolektivní spolupráci. Dle Uhrové ji však „za doprovodu československého vyslance vítali málem jako státní návštěvu,“⁴⁰ což potvrzuje i Hejnová: „V r. 1931 seděla týden v Sofii na kongresu bulharských žen, mluvila na schůzích, jezdila autem československého vyslance po okolí a chodila na hostiny. Její příjezd je ohlášen v novinách a jsou ceremonie, které nemiluje, jak píše Fráňovi.“⁴¹ Kromě Bulharska však reprezentovala ženské hnutí na mezinárodních kongresech ve Švédsku, Dánsku, Francii i v již zmíněné bývalé Jugoslávii.

Hrdličková-Šrámková přispívala i do *Článků všeobecných*, konkrétně v roce 1935 úvahou *Vděk stáří*, kterou měla napsat na popud Červeného kříže. Ten si přál, aby oslovila mladé tak, aby si uvědomili, že mají být starým za mnohé vděční

⁴⁰ UHROVÁ, Eva. Mezi básníkem a Ženským klubem. In *České ženy známé a neznámé*. Praha: E. Uhrová, 2008, s. 91.

⁴¹ HEJNOVÁ, Marie. *Knížka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985, s. 168.

a chovat se takovým způsobem, aby důstojně pokračovali v jejich šlépějích. Hrdličková-Šrámková se však úkolu zhostila z opačné strany – obrátila se ke generaci starší. Snaží se jí na úryvku ze samotného závěru *Babičky* Boženy Němcové ukázat, jak by měla jednat, aby se dočkala kýženého vděku od mladších lidí: „Tato krásná slova Boženy Němcové, jež už 70 let spí věčným spánkem, jak jsou živá ve své pravdě i pro nás. Nejsme ještě nachýleny ke hrobu, ještě stoupáme nahoru a máme – doufejme – ještě daleko ke svému západu; ale neobracíme se už někdy nazpět, hledající za sebou mládí s malou výčitkou, která se dožaduje od něho vděku za trochu upravenou cestu k lepšímu, svobodnějšímu životu.“⁴² Vděk není dle Hrdličkové-Šrámkové něčím samozřejmým, neměl by být očekáván, protože se musí zasloužit, a tak není možné, abychom společenskou a sociální slušnost v podobě péče o stáří a snahu, aby mělo na sklonku života bezstarostné útočiště, brali jako projev vděku. Zdůrazňuje zejména nedostatek porozumění mladým, ze kterého pramení neshody: „Dnes je jiná doba, ta dnešní mládež je krutá, sobecká, nevďečná! Jako by mládí mohlo být jiné! Jako by jeho sobectví a krutost nebyly právě projevem jeho mládí, jeho vitality a jeho touhy po činu. A jestliže ve svém mladickém zápale revoltuje proti našemu mdlejšímu, pomalejšímu, usedlejšímu kroku, cožpak ta jeho revolta není právě dalším krokem kupředu? A jako by mládí vůbec mohlo jít pomalým, vážným, usedlým krokem čtyřicátníků. Jako by mladá krev nechtěla tančit, kypřit, revoltovat proti usedlým mravům, zvyklostem a jakoby rytmus jeho života neměl prudší spád právě proto, že je ještě mladé, nevycválané a nezkrocené zkušenostmi, které může dát jen prožitý věk.“⁴³ Autorka vychází ze svého mládí, jež ovlivnila vlastní veřejná činnost a hlavně spolužití se Šrámkem a seznámení s jeho přáteli anarchisty, se kterými trávila volný čas.

Z hlediska účasti Hrdličkové-Šrámkové na feministickém a hnutí a jeho organizacích, je stěžejní její odpověď na článek Anny Mrskošové *Potřeba feministické orientace a reorganisace*.

Hrdličková-Šrámková Mrskošovou popisuje jako zajímavou osobnost – selku, co „jezdí do Prahy na francouzskou konverzaci a neztratí se ani v Londýně, ani v Dánsku, kam se dokonce dala na práci, aby poznala dánský způsob selského hospodaření.“⁴⁴ Jako odpovědná redaktorka listu cítí potřebu se zapojit první

⁴² HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Vděk stáří. In *Ženská rada*, roč. VIII, 1932, č. 3, s. 50.

⁴³ HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Vděk stáří. In *Ženská rada*, roč. VIII, 1932, č. 3, s. 50.

⁴⁴ HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Odpověď. In *Ženská rada*, roč. VIII, 1932, č. 1, s. 3.

do diskuze, k níž článek Mrskošové vybízí. Reaguje na její kritiku, jež tkví v zaměření *Ženské rady* pouze na obhajování práv učitelek a veřejných zaměstnankyň. Hrdličková-Šrámková to přímo nepopírá, konstatuje, že reformě občanského zákoníku, který se týká všech žen a je zdrojem nerovnosti mezi muži a ženami, věnovala *Ženská rada* na svých stránkách mnoho prostoru. Zdůrazňuje však, že právě učitelky a veřejné zaměstnankyně jsou nejsnáze zranitelnou kategorií žen. Těmto „ženám odvislým“ zasahuje do života společnost tím, že po sňatku s mužem najednou ostatní přestanou vidět jejich pracovní schopnosti a výkony, ale zaměřují se na postavení manžela a na peníze, které žena do manželství přináší. Taková žena by se měla svého platu vzdát, i kdyby vydělávala víc než muž. K hájení osobní svobody všech žen tak dochází právě skrze primární chránění svobody učitelek a veřejných zaměstnankyň, protože její neuhájení by dle Hrdličkové-Šrámkové znamenal přechod k zákonům dotýkajících se žen od něj méně odvislých.

Druhý bod, který Hrdličková-Šrámková rozebírá, je myšlenka nutnosti zapojení mladší generace do práce. Svůj postoj ke vztahu staršího a mladšího pokolení vyjádřila již ve článku *Vděk stáří* a aplikovala jej i na problematiku nastolenou textem Mrskošové: „My prý jsme byly šedivé a úzkostlivé, neboť jsme měly starost o ty budoucí, které přijdou po nás. Necht' jen se starají o sebe; ale kéž by se staraly, a to je to jediné, co od nich požadujeme.“⁴⁵ Autorka věří, že s postupem času mladá generace přispěje k feministickým snahám stejně jako ženy samostatně výdělečně činné, které přiměje hledat pomoc a ochranu až pocit ohrožení.

Hrdličková-Šrámková obhájuje i ženský tisk, který Mrskošová označila za slabý. Připomíná, že ženská periodika jsou zaměřená na různorodé publikum, obsah přizpůsobují různým zájmovým skupinám. I tak do něj pronikají články věnující se aktuálním problémům v boji za rovnoprávnost v podobě feministických úvah, zpráv ze ženského hnutí a informace o ženské práci u nás i v cizině. Stav tisku zaměřující se na ženy z pohledu Hrdličkové-Šrámkové není tak tragický, jak jej líčí článek *Potřeba feministické orientace a reorganisace*, i když silnější jednota žurnalistek by momentálnímu stavu prospěla.

Jako problém vidí slabé postavení mešťanských žen v politických stranách a neexistenci samostatných odborových organizací dělnických žen, které jsou

⁴⁵ HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Odpověď. In *Ženská rada*, roč. VIII, 1932, č. 1, s. 4.

ve společných organizacích v menšině, což jim znemožňuje domáhání se rovného hodnocení své práce. Hrdličková-Šrámková upozorňuje, že se jedná o mnohvrstevnatou záležitost, ve které *Ženská národní rada* už tolik nezmůže – organizační přestavba by akorát zesílila decentralizaci, která je už nyní příčinou nejednotných názorů politicky aktivních žen: „Chyba byla, že jsme se ve svém nadšení a idealismu hned po převratu rozdělily do politických stran. A vášnivěji, zarytěji než muži. Snad proto, že jsme za války žily příliš v odboji proti Rakousku, a myslely ne na sebe, ale na spásu mužů na frontě i v zajetí, na ochranu jejich majetku i živností, na záchranu dětí i celé země. A když bylo po převratu, byly jsme příliš šťastny ze svého národního osvobození a plny vděčnosti k těm, kdož „to udělali“, že jsme se hned daly do služby „věci“. [...] Rozdělené do stran, podléháme i špatnějším vlivům, čeho by se nestalo, kdybychom byly osamoceny; chtěly jsme vznést do stran i do politiky větší jemnost, lidskost, čistotu. Jak jsme se přeceňovaly!“⁴⁶ Aby se situace zlepšila, musela by se dle Hrdličkové-Šrámkové objevit nějaká pohroma nebo působení silné osobnosti, jež by svým vystupováním ženy znovu sjednotila.

Přestože se *Ženská rada* věnovala především aktuálním feministickým tématům a aktivitě organizace, pod kterou byla vydávána, v časopise nechyběla rubrika *Umění a literatura*. V roce 1933 v ní na pokračování vyšel článek Hrdličkové-Šrámkové *Muž a boj* s podtitulem *Spíše poznámky, než kritika k románu Mileny Novákové*.

Než se redaktorka do značné míry uchýlí k reprodukci děje, nastiňuje čtenářkám kontext doby založený na vlastních vzpomínkách na život mladých lidí na počátku 20. století: „Pí M. Nováková nás zatím překvapila odvahou, s jakou sáhla po látce i prostředí z minula, aby nám podivuhodně jistou rukou vykreslila dobu před 30 a několika lety a přenesla nás do ovzduší onoho počínajícího a rostoucího ruchu v krajském městě českého severovýchodu, v době, kdy mladá studentská generace na vysokých školách vracela se z Prahy napojená novým duchem a s novými názory, jimiž ji ovlivňoval tehdy mladý profesor Masaryk.“⁴⁷ Probírání se stránkami románu a připomínání si doby, do níž je román *Muž a boj* zasazen, rozpomínání se na boje zpátečnického a pokrokového proudu a na jejich debaty

⁴⁶ HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Odpověď. In *Ženská rada*, roč. VIII, 1932, č. 1, s. 6.

⁴⁷ HRDLIČKOVÁ, Miloslava. *Muž a boj: Spíše poznámky, než kritika k románu Mileny Novákové*. In *Ženská rada*, roč. IX, 1933, č. 6, s. 131.

o aktuálních tématech popisuje Hrdličková-Šrámková jako „úžasnou rozkoš“, nicméně vytýká Novákové příliš široký záběr, zaměřování se na detaily a množství postav a vedlejších linií příběhu: „Ten kaleidoskop osob a postav a sled vedlejších událostí obklopujících vedlejší postavu! Avšak román se jimi stal přetíženým klasem a nakonec se rozlomil.“⁴⁸ Hrdličková-Šrámková navíc upozorňuje na fakt, že postava Evy Marunové, do které autorka „dala všechnu teplotu svého vroucího srdce“, zastihuje hlavní mužskou postavu.

Ačkoliv kniha *Muž a boj* spisovatelky, novinářky a dramatičky Mileny Novákové, která vyšla v roce 1932, nebyla kritikou pozitivně přijata, Hrdličková-Šrámková v ní viděla potenciál a dokonce ji označila za „veliký román“. Dnes bychom však její článek *Muž a boj: Spíše poznámky, než kritika k románu Mileny Novákové* označili za recenzi, jelikož se autorka zaměřila na subjektivní aspekt, a to naplnění svého očekávání ve zpracování ženské otázky. Věřila, že právě Nováková napíše román dnešní ženské generace, což by se jí mohlo podařit za podmínky, že své dílo za pár let, až nasbírá zkušenosti, přetaví do těsnější románové formy, aby tak obohatila sebe i ostatní současné ženy.

Vedení československé odbočky *Open Door International* od roku 1929 znamenalo pro Hrdličkovou-Šrámkovou další povinnost. Účastnila se jako delegátka jeho mezinárodních pracovních sjezdů a sepisovala z nich zprávy do *Ženské rady*, kterou po jejím odstoupení z pozice hlavní redaktorky převzaly Věra Urbanová a Míla Vegrová.

Články měly své stálé místo v jednoduše nazvané rubrice *Open Door International*. Prvním takovým článkem Hrdličkové-Šrámkové, který se zabýval aktivitou v té době nejmladší mezinárodní ženské organizace, byl otištěn v roce 1933 a opatřen titulkem *Ke kongresu Open Door International v Praze*. Delegátka v něm vysvětluje, co je vlastně smyslem organizace, jež v překladu znamená „Otevřené dveře“. Hrdličková-Šrámková jako její účel uvádí prosazení toho, aby žena měla ze zákona pracovní podmínky stejné jako muž. Není možné, aby se pracovní doba, platy a právo na odborné vzdělání odvíjely od pohlaví zaměstnance bez většího ohledu na jeho povahu.

Hlavním bodem zájmu organizace je šíření povědomí o tom, že tak zvané ochranné zákonodárství zahrnující zákaz práce v noci, v šestinedělí či v dolech

⁴⁸ HRDLIČKOVÁ, Miloslava. *Muž a boj: Spíše poznámky, než kritika k románu Mileny Novákové*. In *Ženská rada*, roč. IX, 1933, č. 7, s. 163.

neznamená ochranu, ale naopak omezování svobody dospělé ženy. Člověk by měl sám za sebe rozhodnout, zda v dané oblasti chce a bude pracovat. Zákaz práce v noci tak *Open Door International* včetně Hrdličkové-Šrámkové vnímá jako opatření proti práci žen tam, kde jsou pro muže postradatelné nebo kde je chtějí rovnou vyloučit. V zaměstnáních, která nebyla dobře placená nebo vyhodnocovaná jako podřadná, zákaz práce v noci neplatil: „Pročpak by vylučovali ze zákazu kuchyňský personál v restauracích? Inu, kdopak by dělal podřadnou práci a myl nádobí? Proč by vylučovali nemocnice, blázince, obsluhu telefonu, telegrafu, výpravny novin, divadla, zábavní podniky s tanečnicemi a animírkami, opatrování dobytka ve stájích, práci v mlékárnách, při konzervování potravin? Prostě proto, že si při těchto pracích nedovedli odmyslit ženy, protože jim byly nepostradatelné a nenahraditelné a protože by tu práci nikdo nyní nedělal.“⁴⁹

Hrdličková-Šrámková body tzv. ochranného zákonodárství, jehož tradice je velmi silná, ironizuje, u zákazu práce v noci zejména neochotu mužů připravit se o zábavní podniky a jejich celkovou „starost“ o zdraví žen. U zákazu práce v šestinedělí její ironie sílí ve stylizovaném mužském zvolání, které označuje za až k pláči dojemné: „Hle, jak se o tebe staráme, ženo. Jak nám leží na srdci tvé blaho a blaho dítěte!“⁵⁰

Dále upozorňuje na fakt, že takové opatření není ženám a jejich dětem ku prospěchu. Naopak nemožnost práce zapříčiní nedostatek peněz, což bude mít za následek klesající životní úroveň až chudobu matek s dětmi, pokud nebudou zákon o zákazu práce v šestinedělí obcházet, a pracovat tak za ztížených podmínek. Hrdličková-Šrámková se staví radikálně proti tomuto opatření už jen tím, že v souvislosti s ním mluví o možné smrti těch, kterých se jeho obsah týká. Jako jediné východisko vidí poskytování finanční podpory žen v šestinedělí. Dožadovala se tedy něčeho, co ve větším rozsahu a déle funguje dnes.

Dalším bodem tzv. ochranného opatření, k čemuž se staví nedůvěřivě, je práce s olovem, které zákon prohlašoval za více nebezpečné pro ženy. To považuje za nesmyslné, protože takový názor je výsledkem generalizace žen a mužů, kdy jsou všichni muži považováni za odolné a silné a ženy za fyzické slabé a špatně odolávající tlaku, taková absolutní jistota však neexistuje. Navíc upozorňuje

⁴⁹ HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Ke kongresu Open Door International v Praze. In *Ženská rada*, roč. IX, 1933, č. 6, s. 123.

⁵⁰ HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Ke kongresu Open Door International v Praze. In *Ženská rada*, roč. IX, 1933, č. 6, s. 124.

na skutečnost, že zatímco muži jsou při pracích klasifikovaných jako pro ně nebezpečné lépe finančně ohodnoceni, ženám se rovnou zakáže je vůbec vykonávat. Z toho vyplývá snaha organizace *Open Door International* o pracovní podmínky pro obě pohlaví, které by zajišťovaly ochranu v rizikových povoláních rovnoměrně.

Závěrem Hrdličková-Šrámková přidává k rozebíraným bodům i další témata, jimiž se konference *Open Door International* v Praze bude zabývat. Informuje také o záležitostech týkajících se organizace plánované události. Nechybí ani apel ke čtenářkám, aby se dění účastnily.

Zpráva o konferenci pak Hrdličkové-Šrámkové vychází pod názvem *III. konference Open Door International*. Vzhledem k charakteru článku vyjmenovává, jaké země se akce účastnily, jak probíhala organizace a jaké problémy se projednávaly.

Referát *IV. konference Open Door International* zveřejnila v *Ženské radě* v roce 1935, o rok později pak z kodaňské konference konané 19. až 23. srpna 1936.

K tématu tzv. ochranného zákonodárství se vracel politický seminář *Výboru pro volební právo žen* 16. prosince 1935, jež započala přednáška F. F. Plamínkové, po které následovala diskuze. Na toto setkání, respektive na „protiochrannářské“ důvody, reagovala negativně svým článkem v *Ženských novinách* senátorka Betty Karpíšková, ačkoliv se dění nezúčastnila. Už jen proto se Hrdličková-Šrámková ve XII. ročníku *Ženské rady* ve stati *Nesprávné názory o důležité věci*, jež paroduje titulek článku Karpíškové, uchýlila k jeho rozboru.

Kromě neúčasti senátorky na přednášce kritizuje způsob, jakým o ní Karpíšková informuje čtenářky *Ženských novin* – s danou problematikou není a nechce být srozuměna a nepřesně cituje slova přednášející. Jazyk, který Hrdličková-Šrámková zvolila, je vzhledem k povaze jejích ostatních článků až nečekaně ostrý: „Kdybych chtěla následovat pí. sen. Karpíškovou do podobného myšlenkového podzemí, mohla bych na tuto duchaplnost zcela jistě odvětit: ‚To se vám to, dámo, hovoří o zákazech práce, když jste zaměstnána jako redaktorka listu a máte vedle toho ještě plat jako senátorka.‘ [...] Takhle obzírati věci může pouze dlouhodobou nezaměstnaností rozrušený, neškolený primitiv, ale rozhodně ne senátorka strany [...]“⁵¹

⁵¹ HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Nesprávné názory o důležité věci. In *Ženská rada*, roč. XII, 1936, č. 2, s. 45.

Hrdličkové-Šrámkové se také nelíbí argument, kterým se Karpíšková snaží vyvrátit citát z přednášky „Ochranáři počítají se ženou včerejška, hnutí Otevřených dveří se ženou dneška“. Karpíšková totiž tvrdí, že pod tzv. ochranné zákonodárství mají spadat všechny ženy na základě toho, že mají dělohu, což Hrdličková-Šrámková odmítá jako pouhou fyziologickou námitku a dedukce z ní odvozené jako nesprávné. Připomíná, že s diskriminací na základě fyziologie se ženy potýkají již delší dobu: „[...] v Německu prof. Bischoff úporně hájil v r. 1872 thesi, že žena se nehodí ke studiu medicíny z toho prostého faktu, že mozek mužův váží průměrně 1350 gr a mozek ženin průměrně jen 1250 gr. Tento argument však velmi nápadně mizel, až zmizel docela, když se po smrti prof. Bischoffa v r. 1882 zjistilo, že jeho mozek vážil jen 1245 gr, tedy o 5 gr méně, než průměrný mozek ženin.“⁵²

V podobném duchu jako článek *Nesprávné názory o důležité věci* se nese i polemika *Pro vítězství pravdy a rozumu*, která reaguje na článek Věry Rosenbergové-Janáčkové v 1. čísle 2. ročníku *Korespondence národně-demokratických žen*, ve kterém jeho autorka tvrdí, že *Ženská národní rada* je „podnikem místopředsedkyně klubu národně-socialistických senátorů a podle toho vypadá.“⁵³ Hrdličková-Šrámková používá autorský plurál, aby před argumentací proti tvrzení Rosenbergerové-Janáčkové zdůraznila, že celá *Ženská národní rada* „nepěstuje ráda polemik, zejména ne polemik se ženami“⁵⁴

Zmíněné tvrzení bylo problematické v tom, že *Ženská národní rada* zastupovala ženskou pokrokovou veřejnost, ne politickou stranu, a tak bylo logické, že se proti němu ohradí. Hrdličková-Šrámková zde opět ukazuje svou polemickou ostrost. Stejně jako v případě odezvy na článek Karpíškové útočí na autorku článku, nazývá ji „pisatelkou, co se snížila na úroveň bulvárního tisku, operujíc nepravdami a záludnými nápověďmi“ a je přesvědčena, že ji národně-demokratická strana klepne přes prsty, aby ji nezahanbovala před ostatním ženským světem.“

Tyto polemické články, které psala Hrdličková-Šrámková sice nerada, ale o to útočněji, mají společné znaky. Autorka v nich zastupuje organizaci, jíž se obsah rozebíraného článku nějakým způsobem dotkl, nemluví tedy pouze sama za sebe.

⁵² HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Nesprávné názory o důležité věci. In *Ženská rada*, roč. XII, 1936, č. 2, s. 45.

⁵³ HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Pro vítězství pravdy a rozumu. In *Ženská rada*, roč. IX, 1933, č. 6, s. 133.

⁵⁴ HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Pro vítězství pravdy a rozumu. In *Ženská rada*, roč. IX, 1933, č. 6, s. 133.

Dalším podnětem k jejich sepsání byla skutečnost, že „nesprávné“ názory vycházejí z per žen, jejichž cílem by měla být soudružnost s ostatními ženami a snaha o nalezení společné řeči. Otázkou zůstává, do jaké míry k nim pomohly právě polemiky na stránkách ženských periodik.

Články Hrdličkové-Šrámkové v *Ženské radě* se tedy zabývají poměrně širokou škálou témat a pokrývají několik publicistických útvarů. Hrdličková-Šrámková dokázala napsat recenze, polemiky i úvahy, které spojuje ústřední motiv boje za rovnoprávnost žen, což je vzhledem k samotnému zaměření *Ženské rady* logické. Problémem při analýze a sběru dat týkající se žurnalistické práce Hrdličkové-Šrámkové je její již zmíněný zvyk své články nepodepisovat. Určit autorství u jejích ostatních článků by bylo vzhledem k velkému množství kratších informativních zpráv uveřejňovaných v *Ženské radě* takřka nereálné a možná i zbytečné, protože samotná povaha těchto zpráv neumožňuje a ani nevyžaduje větší promítnutí autorčiny osobnosti, což lze vysledovat například na člancích o konferencích *Open Door International*.

2.4 Ediční práce v 50. letech 20. století

Už za básníkovy života mu Hrdličková-Šrámková pomáhala s přípravou děl k vydání, především s ním prováděla korektury, ke kterým básník přistupoval ledabyle. Po jeho smrti v roce 1952 v ediční práci neúnavně pokračovala: „Vzhledem k prováděným změnám musela jsem kontrolovat všechna vydání povídek. A další nesnáz. Franta dělal špatně korektury, a tak se často naskytla otázka: je to chyba nynějšího tisku, nebo je to chyba, která byla už dříve? Byla ve všech vydáních? A proto se muselo jít znovu do všech vydání, eventuálně i do rukopisu.“⁵⁵ Nepolevila v úsilí přibližovat Šrámkovo dílo čtenářům a badatelům, zejména těm mladým, protože u nich mohla očekávat, že přijdou s novými podněty. Pracovala s velkým vypětím, i když už byla v pokročilém věku a nemoc jí postupně zbavovala schopnosti pečovat o sebe bez cizí pomoci. Spolupracovala nadále i s Františkem Buriánkem, Mojmírem Otrubou či Felixem Vodičkou. S literárními vědci domlouvala především doslovy k novým vydáním děl v rámci Šrámkových spisů, které vycházely v *Československém spisovateli*. Hrdličková-Šrámková je s Liborem Kněžkem redigovala: „V nakladatelství nastalo uvolnění, v příštím roce vyjde *Tělo a Past*. Pro *Tělo* dělá doslov Vodička, ale proboha koho chytanu na *Past*? Mukařovského si šetřím na *Křižovatky*, Buriánka nechci a z mladých ještě nikdo nevyrost.“⁵⁶ Pod dohledem Šrámkovy družky vyšly ve spisech například *Básně*, *Tělo*, *Stříbrný vítr*, *Křižovatky* či *Žasnoucí voják*.

Hrdličková-Šrámková napsala předmluvu k druhému vydání výboru Šrámkových básní *At' zním!* z roku 1952, z prvního vydání této knihy nemocnému Šrámkovi četla. V roce 1953 přispěla svými poznámkami k *Posledním básním*, vyprávěním o seznámení se Šrámkem za revolučních let pak do knihy *V boj: Revoluční písně z let 1901–1906*. V roce 1954 uveřejnil Libor Kněžek v šestém vydání *Křižovatek* a *Měsíce nad řekou* poznámky na okraj Hrdličkové-Šrámkové, které osvětlují Šrámkovu inspiraci reálným světem v jeho tvorbě. V roce 1955 vychází třetí vydání sbírky povídek *Žasnoucí voják*, ke kterému Hrdličková-Šrámková připojuje líčení Šrámkova vnímání válečné doby a života

⁵⁵ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/4058, V. Hejn: Věrná strážkyně básníkovy odkazu, dopis Hrdličkové-Šrámkové V. Hejnovi z 18. října. 1955.

⁵⁶ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/3980, dopis M. Hrdličkové-Šrámkové manželům Hejnovým z 31. ledna. 1956.

na frontě, to vše doplňuje o korespondenci. Na tu navázala v roce 1956, kdy vyšel výběr ze Šrámkovy válečné korespondence, *Listy z fronty*, do kterého vybrala 378 jí adresovaných „polniček“. Téhož roku dodala studentovi Vysoké školy uměleckoprůmyslové pro jeho diplomovou práci text *Fráňa Šrámek v Sobotce*, jenž se objevil i v publikaci *S Fráňou Šrámkem po Sobotecku* z roku 1957.

Dle dopisu z redakce *Československého spisovatele* z 21. dubna 1953 zamýšlela také sepsat paměti na Fráňa Šrámka, které by rozšiřovaly pohled na jeho okruh přátel a na dobu, v níž žil, především na anarchistické hnutí. Nakladatelství vidělo v tomto počínu veliký přínos, a proto apelovalo na Šrámkovu družku, zřejmě také kvůli jejímu pokročilému věku, aby zahájila práci velmi brzy: „Jsme přesvědčeni, že se Vám tato práce podaří a že jakmile se do ní pustíte, dá její psaní i Vám vedle práce i hodně radosti. Přimlouváme se, abyste se do tohoto díla dala co nejdříve, my Vás ujišťujeme, že Vaše paměti by byly velmi cenným literárně historickým dokumentem a velké obci Šrámkových čtenářů by přiblížily i lidskou tvář drahého básníka“⁵⁷ Tento záměr Hrdličkové-Šrámkové potvrzuje i Václav Hejn v rukopise *Věrná strážkyně básníkovy odkazu*, který je uložen v Archivu Fráni Šrámka v Sobotce. Hejn se v něm zmiňuje o tom, že si shromažďovala vzpomínky na Šrámkovy vrstevníky, aby je jednou svěřila papíru. Mohly být společně s pamětmi Boženy Neumannové⁵⁸ jiným pohledem na anarchistické hnutí, nápad však Hrdličková-Šrámková už nestihla zrealizovat.

2.4.1 Druhé vydání *At' zním!*: Výbor z básní

Útlá knížka *At' zním!*, vydaná v roce 1951 v *Mladé frontě* v edici *Květy české poezie*, byla jedním z posledních počínů, které vyšly za Šrámkova života. Uspořádal jej a doslovem opatřil František Buriánek. Do druhého vydání tohoto svazku z roku 1953 je zařazena krátká předmluva Hrdličkové-Šrámkové, kterou napsala na podzim roku 1952. Popisuje v ní radost, jakou sbírka Šrámkovi působila a také jeho spokojenost s výběrem jednotlivých básní. Dále zmiňuje neustálou oblibu Šrámka u mladých lidí a „mlčících vojáků“: „Snad žádný dárek nezapůsobil tak silně

⁵⁷ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/3846, dopis redakce Československého spisovatele M. Hrdličkové-Šrámkové z 21. dubna 1953.

⁵⁸ viz NEUMANNOVÁ, Božena a VESELSKÝ, Jiří, ed. *Byla jsem ženou slavného muže: paměti druhé ženy S. K. Neumanna*. Brno: Host, 1998.

na Šrámkova jako malý akvarel, který mu koncem roku 1938 zaslal jeden z mlčících vojáků. Našedlé nebe, hory, na nich hraniční sloup. U něho pevně zaklesnutý kůň a na něm pevně sedící československý voják. Dole pod obrázkem nápis: „Patroni čeští, stál jsem tam? Stál.“ Na druhé straně: „Jeden z těch, který stál“ Divte se potom, že prodejny knih, pokud se týče Šrámkových spisů, zejí prázdnotou.“⁵⁹ Autorka předmluvu ukončuje politováním toho, že se Šrámek nedožil konání berlínského festivalu mládeže, které bylo synonymem chvály a slávy radostného mládí a života, které Šrámek tolik miloval.

2.4.2 Poslední básně

Poslední básně, které vyšly v *Československém spisovateli* roku 1953, uspořádali František Buriánek s Hrdličkovou-Šrámkovou ze dvou okruhů. Z básní, které se zachovaly v pozůstalosti a z těch, které Šrámek nepovažoval za dostatečně umělecky hodnotné. Některé z nich tak byly ve výboru otištěny vůbec poprvé. Původ básně, okolnosti jejího vzniku a název periodika či publikace, pokud již byla otištěna, uvádí Hrdličková-Šrámková v poznámkách a vysvětlivkách.

Obšírněji se věnuje historii básní spojených se Šrámkovým pobytem v brněnské nemocnici po bitvě u Anapole. Jedná se o básně *Visla 28. 8. 14*, *Ten den a První padlí*, jež si básník „zapsal do starého sešitu, který někdy kolem roku 1926 měl být spolu s hrstkou korespondence spálen. Sešit byl však naštěstí zachráněn, uložen a teprve loni na podzim, tedy po více než 25 letech, podroben prohlídce. A tak se dostávají na svět i ony.“⁶⁰

V poznámkách se autorka zmiňuje i o básních *Cesta s Rombonu*, *Na dovolenou* a *Snad kdesi za Piavou*, které poté, co je Šrámek „povýšil z improvisace na báseň“, poslal do časopisu *Červen*, jež od roku 1918 redigoval S. K. Neumann.

Nechybí ani úryvky z korespondence, kterou bude ostatně Hrdličková-Šrámková prokládat většinu doslovů a poznámek, jež pro nová vydání

⁵⁹ HRDLIČKOVÁ-ŠRÁMKOVÁ, Miloslava. Předmluva. In *At' zním! : Výbor z básní*. Praha: Mladá fronta, 1953, s. 8.

⁶⁰ ŠRÁMEK, Fráňa, BURIÁNEK, František, ed. a HRDLIČKOVÁ, Miloslava, ed. *Poslední básně*. Praha: Československý spisovatel, 1953, s. 78.

Šrámkových knih či úplně nových děl o něm vypracovala. Poznámkový aparát je ukončen konstatováním, že 1949 byl posledním rokem Šrámkovy tvorby.

Hrdličková-Šrámková dle přijaté korespondence uložené v Archivu Fráni Šrámka *Poslední básně* zaslala několika literárním vědcům. Na její dar reagoval v říjnu 1953 Felix Vodička: „Vážená paní, velmi mne překvapil, ale zároveň potěšil Váš dar Šrámkových Posledních básní. Tak trochu s výčitkou jsem si však přitom připomněl i svůj dluh k Šrámkovi, materiál a fragmenty studií, které musily zůstat zatím opuštěny pro nával jiné práce. Věřím, že se mi podaří jednou se k Šrámkovi vrátit.“⁶¹

2.4.3 V boj: Revoluční písně z let 1901–06

Později zasílá Hrdličková-Šrámková Vodičkovi další knihu, tentokrát tvořenou Šrámkovými revolučními verši z let 1901–1906 nazvané *V boj*. Vodička je nadšen: „Vážená paní, jsem Vám velmi vděčen za radost, jakou jste mi způsobila Šrámkovými verši *V boj*. Mám některé básně zde po prvé knižně uveřejněné opsány, a proto jsem tyto krásné projevy Šrámkova bojovného srdce pozdravoval s potěšením jako staré a milé známé. I ty reprodukované obálky dovedou dobře připomenout životní atmosféru anarchistických časopisů, která je nezapomenutelná právě pro opravdovost, s jakou byla prožívána.“⁶²

V boj: Revoluční písně z let 1901–06 vydal Spolek českých bibliofilů v nakladatelství *Československý spisovatel* v roce 1953. Verše uspořádali Kamill Ressler s Liborem Kněžkem, již jsou zároveň autory doslovu a vydavatelských poznámek. Součástí knihy je i předmluva Františka Buriánka a stať *Fráňa Šrámek v revolučních letech 1905 a 1906*, jejíž autorkou je Hrdličková-Šrámková. Přibližuje v ní seznámení se Šrámkem v době, kdy anarchistické hnutí dosahovalo vlivem ruské revoluce svého vrcholu. Popisuje, jak se s ním hned druhý den po seznámení v divadle Urania a jeho restauraci účastnila slavnosti, jejíž bouřlivý průběh skončil zatčením Šrámkem a jeho přítele Káchy: „V průvodu se zpíval Rudý prapor, volalo se: Ať žije Anarchie, Pryč s tyrany apod. Projevy uslyšel policajt, stojící u brány,

⁶¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/3817, dopis F. Vodičky M. Hrdličkové-Šrámkové z 1. října 1953.

⁶² Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/3816, dopis F. Vodičky M. Hrdličkové-Šrámkové z 15. února 1954.

přiběhl, brutálním způsobem se zmocnil praporu a nařkl i s došlým policejním komisařem Káchu, že nesl prapor, a Šrámka, že volal na policajta „Zhyň otroku, zhyň pse!“ Oba byli hned zatčeni, odvedeni na policejní komisařství a odsouzeni. Šrámek na 6 dnů a Kácha na 8 dnů policejného vězení.⁶³

Hrdličková-Šrámková líčí, jak si po básníkově propuštění slíbili věrnost a brzy na to dostala od Šrámka básně *Své Milči* a *Naše svatební*. Skoro dva měsíce na to ale přišel Šrámkovi „malý růžový lístek“, mobilizační rozkaz, a tak se musel připravit, což bylo vzhledem k jeho finanční situaci obtížné.

Hrdličková-Šrámková ve stati uveřejňuje další část Šrámkovy korespondence, tentokrát dopisy Káchovi, ve kterých se vypisuje ze své nechuti k vojně a z fyzického strádání na ní, ale také oznamuje převoz do vojenského vězení za antimilitaristický článek v *Práci*, čehož Kácha se Šrámkovou družkou obratně využili k protirakouské propagandě: „Poslala jsem hned zprávu o Šrámkově zatčení Koberovi, který byl už redaktorem tábořské Jiskry, a Šrámkovu kamarádu Mayerovi, redaktoru Stráže lidu v Budějovicích. Odtud se zprávy dostaly do všech krajinských listů českého lidu.“⁶⁴

Za Šrámkovy nepřítomnosti přestěhovala jeho družka básníkovy věci k sobě do vinohradského bytu, a tak započalo společné soužití „jednoho z prvních profesionálních českých spisovatelů a první samosprávné úřednice v Čechách“, jak se Hrdličková-Šrámková ve stati sama otitulovala.

V roce 1906 byl Šrámek znovu za působení v *Práci* s Káchou zatčen, ale brzy propuštěn, na frontu však musel ještě párkrát narukovat, ale, jak píše Hrdličková-Šrámková v závěru textu, „po celou tu dobu byly jeho písně stále živé. Zpívali je naši vojáci doma, zpívali je za hranicemi daleko od domova, zpívali je naši vojáci i v Rusku.“⁶⁵

⁶³ HRDLIČKOVÁ-ŠRÁMKOVÁ. *Fráňa Šrámek v revolučních letech 1905 a 1906*. In ŠRÁMEK, Fráňa: *V boj: Revoluční písně z let 1901-06*. Praha: Československý spisovatel, 1953, s. 108–109.

⁶⁴ HRDLIČKOVÁ-ŠRÁMKOVÁ. *Fráňa Šrámek v revolučních letech 1905 a 1906*. In ŠRÁMEK, Fráňa: *V boj: Revoluční písně z let 1901-06*. Praha: Československý spisovatel, 1953, s. 111–112.

⁶⁵ HRDLIČKOVÁ-ŠRÁMKOVÁ. *Fráňa Šrámek v revolučních letech 1905 a 1906*. In ŠRÁMEK, Fráňa: *V boj: Revoluční písně z let 1901-06*. Praha: Československý spisovatel, 1953, s. 118.

2.4.4 Šesté vydání Křižovatek

V roce 1953 Libor Kněžek připojil ke svým vysvětlivkám k šestému vydání *Křižovatek* i poznámky na okraj Hrdličkové-Šrámkové, ve kterých přibližuje některé reálie a dovysvětluje vybrané okolnosti románu.

První strany *Křižovatek* se odehrávají v Petrašovicích, jejichž profil v románu dle Hejnové dokresluje Hrdličková-Šrámková svou poznámkou tak dokonale, že podle ní bez problému do Petrašovic v roce 1981 došla.⁶⁶

Učitel Havlena obdržel dva úřední dopisy a malé psaníčko od své dcery Štěpy, ve kterém oznamuje, že se po třech letech rozhodne navštívit své rodiče: „A teď stál v pokoji, noviny a úřední dopisy odhodil na stůl a jen to psaníčko podržel v ruce. Držel ho mezi dvěma prsty, jako by ho vážil; jeho obličej ztajemněl. Pak učinil pohyb, jako by chtěl roztrhnouti obálku. Ale neroztrhl, položil dopis na stůl a počal si nácipávat dýmku; při tom stále jedním okem pomžourával po dopisu.“⁶⁷ Učitel Havlena má předobraz v otci Hrdličkové-Šrámkové, který kouřil z dlouhé dýmky „a netrpělivě vyčkával denně „posíláka“ s dopisy a novinami,“ jak uvádí Šrámkova družka v poznámkách.⁶⁸

Šrámek v prvních kapitolách *Křižovatek* vykreslil Štěpino mládí na základě vzpomínek Hrdličkové-Šrámkové na domov v Petrašovicích a na prvním seznámení s anarchistickým hnutím.⁶⁹ Líčí v nich Štěpinu cestu do měšťanské školy, ze které ji domů vyprovází sextán Rudolf Svak. K napsání postavy Rudolfa Svaka Šrámkův motivoval kvintán Honza, který ve skutečnosti doprovázel Hrdličkovou-Šrámkovou do školy v Jičíně, kam dojížděla. V poznámkách na okraj *Křižovatek* ho Hrdličková-Šrámková nazývá svým strážným andělem, pro románovou Štěpu plnil roli „starostlivého rytíře, jenž zná dobře své povinnosti.“

Dobrava Moldanová charakterizuje Štěpu prvních kapitol následovně: „Je nezávislá na rodině, celým svým životem revoltuje proti společenským konvencím. Nehledá zajištění ve výhodném sňatku, jak bylo obvyklé v měšťanských rodinách, nechce být ani muži břemenem. Chce najít v lásce naplnění svého osudu. [...] V postavě Štěpy Havlenové teze ustupuje do pozadí, vzniká pozoruhodný portrét nového typu ženy, ideálu striženého podle vzoru Šrámkových úvah o volné lásce,

⁶⁶ HEJNOVÁ, Marie. *Knížka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985, s. 17.

⁶⁷ ŠRÁMEK, Fráňa. *Křižovatky*. Praha: Československý spisovatel, 1953, s. 10.

⁶⁸ ŠRÁMEK, Fráňa. *Křižovatky*. Praha: Československý spisovatel, 1953, s. 193.

uveřejňovaných v anarchistickém tisku. Na rozdíl od mužských hrdinů není vnitřně rozpolcená, protože neztratila jistou zemitost, bezpečné instinkty, s nimiž rozeznává, co je v životě podstatné a je schopná nezotročující lásky.⁷⁰

Vlastnosti, které Moldanová Štěpě připisuje, sedí na osobnost Hrdličkové-Šrámkové, nalezneme však i jiné podobnosti. Například v roce 1905, kdy Šrámek svou životní družku poznal, již byla členkou *Ženského klubu*, což Šrámek promítl do Štěpiny funkce jednatelky Ženského sdružení, ve kterém se taktéž projednávají ženské otázky a pořádají přednášky.

Hejnová ve své *Knížce o Milce* pojmenovala jednu kapitolu *Mezi anarchisty* a otiskla ukázkou ze čtvrté kapitoly *Křižovatek* s popisem, že se jedná o „Šrámkův pohled na anarchistické mládí a Milčinu cestu k lásce.“ Osobnost Hrdličkové-Šrámkové však nelze s postavou Štěpy ztotožňovat, jak činí právě Hejnová, už jen proto, že se Štěpina povaha s vývojem událostí příběhu mění. Navíc se Šrámek dětstvím své družky pouze inspiroval, což je evidentní i z prostudování strohého poznámkového aparátu tohoto vydání románu: „Štěpa se scházela se studenty v Kaprově ulici, v bytě bratří Maříků, z nichž starší byl konservatorista. Tam se debatovalo o všem možném. Přicházel tam Brunner a Eda Bass, oba ještě studenti, a celá neopeřená ještě mladá umělecká generace. Jindřich Hladký ovšem neexistoval a Karel Mařík nebyl Křivina.“⁷¹

Zbylé poznámky Hrdličkové-Šrámkové na okraj *Křižovatek* už se netýkají jí samotné, ale vysvětlují, kde bral Šrámek k inspiraci k postavě Vilíka Gabriela a význam některých míst v románu.

2.4.5 Šesté vydání *Měsíce nad řekou*

Libor Kněžek na rok 1954 přichystal v nakladatelství *Orbis* šesté vydání Šrámkovy divadelní hry *Měsíc nad řekou*. S laskavým svolením Hrdličkové-Šrámkové uveřejnil po svých poznámkách a vysvětlivkách i její poznámky na okraj *Měsíce nad řekou*.

⁷⁰ MOLDANOVÁ, Dobrava. *České příběhy*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2007, s. 196.

⁷¹ ŠRÁMEK, Fráňa. *Křižovatky*. Praha: Československý spisovatel, 1953, s. 193.

Kromě obligátního nastínění okolností, při kterých Šrámek svou divadelní hru napsal, vysvětluje, do jaké míry se při tvorbě inspiroval vzpomínkami na skutečné lidi i různá místa - například proč se ve hře objevuje motiv rybaření, Cirkus Sarassani či Paní Svobodová.

Obchod s papírnictvím, který v dramatu zařídila paní Hlubinová svému manželovi, byl ve skutečnosti snem samotné Hrdličkové-Šrámkové, jež si toužila otevřít po odchodu z úřadu, ve kterém byla v roce 1913 zaměstnána již 10 let: „O zamýšlené nové existenci však Šrámek nechtěl ani slyšet. Ať vyrukovali na scénu vojáčky, betlémačky, ať byl kráček v mé fantasii přímo zalitý sluncem, ať byl veselý a plný dětského štěbotu, končila každá debata Šrámkovým rozhodným: Ne.“⁷² Hrdličková-Šrámková se tenkrát svého snu vzdala a podřídila se svému druhovi, možná proto Šrámek připsal papírnictví aspoň panu Hlubinovi v roce 1922.

2.4.6 Třetí vydání *Žasnoucího vojáka*

K třetímu vydání Šrámkovy sbírky povídek *Žasnoucí voják*, které vyšlo v roce 1955 v *Československém spisovateli* jakou součást Šrámkových spisů, připojila Hrdličková-Šrámková na své poměry obsáhlý text o tom, jak se Šrámkem prožívali mobilizaci i jeho čas strávený na frontě.

Pro dokreslení doby opět volí přepis celých Šrámkových dopisů či úryvky z nich. Šrámkovi psala na frontu i několik lístků denně, velké množství jich chodilo od Šrámka jako odpověď nazpět.: „[...] z té stálé, denní korespondence, vznikl celý válečný deník, který má jediný nedostatek: že se skutečně prožitých válečných hrůz dotýká jen velmi zdaleka a velmi nepatrně. Vybrala jsem denní lístkové záznamy, které mají dokumentární hodnotu jako podklad k povídkám *Žasnoucího vojáka*, ukazují Šrámkovu lidskou tvář a reagují na některé události v naší české domácnosti.“⁷³

Vybrané dopisy Hrdličková-Šrámková vesměs nekomentuje, pouze u některých objasňuje kontext. Například u Šrámkova dopisu z 23. února 1918, ve kterém využívá postavy z *Vojny a míru*: „Jeho nejmilejší knihou byla Tolstého *Vojna a mír*. Drživali jsme rádi černou hodinku a povídali si při ní o knihách, které

⁷² ŠRÁMEK, Fráňa. *Měsíc nad řekou: Hra o 3 dějstvích*. Praha: Orbis, 1954, s. 143.

⁷³ ŠRÁMEK, Fráňa. *Žasnoucí voják*. Praha: Československý spisovatel, 1955, s. 190.

jsme právě četli, nebo jsme si vzpomínali na své staré oblíbené autory. [...] Nebylo divu, byl-li k ruským vojákům zvlášť srdečně teplý, neboť mu někdy svým jménem připomněli známou, milou postavu z některého ruského románu.⁷⁴

Korespondence uveřejněná v této 21 stránkové stati tvoří jakýsi základ pro *Listy z fronty*, vydané o rok později. Ty můžeme považovat za válečný deník, o kterém Hrdličková-Šrámková v *Žasnoucím vojákovi* píše, i když musel projít selekcí.

2.4.7 Fráňa Šrámek v Sobotce a S Fráňou Šrámkem po Sobotecku

V *Krajském nakladatelství Liberec* vychází v roce 1957 kniha *S Fráňou Šrámkem po Sobotecku*, jež obsahuje krátký text Hrdličkové-Šrámkové *Fráňa Šrámek v Sobotce*. Ta ho již rok předtím poskytla Vladimíru Kopeckému, studentovi Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze, jako podklad pro jeho diplomovou práci.

Ve speciálním ateliéru pro užitou grafiku profesora Antonína Strnadla vznikl pro poskytnutý text soubor dvanácti dřevorytů. Kopecký si sám navrhl obálku i vazbu. Malíř se do Sobotky rád vracel a nechal se jí inspirovat, přispěl i ilustracemi k dílu Václava Šolce, který pocházel ze stejného města jako Šrámek.⁷⁵ Vznikla tak obrazová publikace přibližující Šrámkův život v soboteckém kraji, na kterou navázal již zmíněný titul *S Fráňou Šrámkem po Sobotecku*.

Knihu uspořádala Hrdličková-Šrámková společně s Hejnem. Její text doplňuje stať Karla Čapka *Básníková Sobotka* a Hejnova pojednání *Jak Fráňa Šrámek chodil po rodném kraji* a *O Šrámkových básních, inspirovaných Sobotkou*. Druhou část souboru pak tvoří právě tyto básně prokládané černobílými fotografiemi Jaromíra Kuchaře, jenž byl Šrámkovým studentem.

Hrdličková-Šrámková už ke konci roku 1953 Hejna poprosila, aby sepsal Šrámkovy cesty po rodném kraji. 22. prosince 1953 básníková družka dostala Hejnův příspěvek k tomuto tématu, který by mohl pomoci při sestavování mapy Sobotecka. Postupem času se návrh proměnil v myšlenku sestavit „průvodce“ po Šrámkově

⁷⁴ ŠRÁMEK, Fráňa. *Žasnoucí voják*. Praha: Československý spisovatel, 1955, s. 204–205.

⁷⁵ Malíř a grafik Vladimír Kopecký je velkým ctitelem Šrámků [online]. [Cit. 03.07.2014]. Dostupné z: <http://www.jicinskozpravy.cz/archiv/zpravy/2011/18/2068-malir-a-grafik-vladimir-kopeccky-je-velkym-ctitelem-sramka.htm?hled=sobotka>.

městě. V Archivu Fráni Šrámka v Sobotce jsou mimo jiné uloženy Hejnovy dopisy zaslané Hrdličkové-Šrámkové, které se realizace knihy týkaly a ve kterých reagoval na četné dotazy její druhé editorky: „Smysl a účel knížky vyplývá z faktu, že kdo chce poznat Šrámka, musí znát Sobotecko, a kdo chce pochopit svéráz Sobotecka, musí znát Šrámka. Proto publikace seznamuje návštěvníky Sobotky s místy Šrámkovi zvláště milými a doporučuje cizincům i domácím lidem, aby chodili po Sobotecku s verši Šrámkovými v kapse a četli si je všude tam, kde radí básník.“⁷⁶ Vydání díla bylo naplánováno do zahájení prvního ročníku *Šrámkovy lyrické Sobotky*, aby si ji návštěvníci mohli vzít s sebou jako „povinnou příručku.“

Hrdličková-Šrámková ve stati *Fráňa Šrámek v Sobotce* líčí „rovnou cestu od kloučka ze soboteckého náměstí k muži, který postával v kraji u pomníků padlých vojáků, zbylých po válce v roce 1866, a zatvrzoval své srdce proti válce.“ Jako většina textů připojených k vydání Šrámkových děl v 50. letech 20. století má i tento vzpomínkový ráz snažící se dokreslit básníkův portrét.

Hrdličková-Šrámková vypráví o jeho návratech do rodného kraje za účelem návštěvy babičky, ale hlavně o těch uskutečněných v době slávy svého prvního románu *Stříbrný vítr*, kdy měl za sebou nejbouřlivější období svého života: „Myslím si, že na něj silně zapůsobily reminiscence z mládí, probuzené románem, a proto jeho pobyt v Sobotce nebyl veselým výletem, ale teskným zastavením u dávné minulosti, která už tu nebyla domovem.“⁷⁷

Po smrti Šrámkova otce se Šrámkova matka odstěhovala do Sobotky, kam jí syn o prázdninách jezdil navštěvovat, tentokrát s radostí. Hrdličková-Šrámková básníkovy sobotecké pobyty vítala, první dva roky s ním sice jezdila, ten třetí už zatoužila cestovat po světě i svém rodném kraji a nevázat se tak na Šrámkův program: „Proč máme být pořád pohromadě! Proč se na čas nerozejít? Jsme oba lidi stesku. Jak by bylo krásné, zas po sobě potesknit! Ostatně, chce-li jeden žít v Sobotce, proč by druhý nemohl mít touhu po Tichém oceánu, nebo

⁷⁶ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/3585, dopis V. Hejna M. Hrdličkové-Šrámkové z 30. listopadu 1955

⁷⁷ HRDLIČKOVÁ-ŠRÁMKOVÁ, Miloslava. Fráňa Šrámek v Sobotce. In HRDLIČKOVÁ-ŠRÁMKOVÁ, Miloslava, ed. a HEJN, Václav, ed. *S Fránou Šrámkem po Sobotecku*. Liberec: Krajské nakladatelství, 1957, s. 10.

po Šalamounových ostrovech, nebo po Arizoně! A hned jsem prohlásila, že pojedou se skauty socialisty k Černému moři.“⁷⁸

Hrdličková-Šrámková dále vypráví o básnických oblíbených místech, vycházkových trasách či hraní divadla se soboteckými studenty, to vše prokládá příkladnými úryvky vybraných dopisů, které jí od Šrámka chodily na dovolenou. Na druhou stranu se nesnaží Šrámkův vztah k Sobotce idealizovat a ukazuje s nadhledem i jeho stinné stránky: „Po roce 1930 bylo dokonce velké umění dostat ho na prázdniny do Sobotky. Tady působila jen pohrůžka, že zůstane v Praze sám a bude muset chodit na jídlo do restaurace. To dělal tuze nerad.“⁷⁹

Svou stat' zakončuje v kontrastu s tónem vyprávění nezvykle trpce, konstatováním, že v roce 1952 Šrámka v létě do Sobotky přece jen doprovodila, ale už pouze na hřbitov.

Všechny uvedené texty Hrdličkové Šrámkové věnované Šrámkovi jsou založené zpravidla na vzpomínkách na jejich společný život. Autorka v nich neanalyzuje Šrámkova díla, kterých se týkají, k tomu ostatně sloužily statě literárních historiků, s kterými spolupracovala. Sama se za literárního vědce rozhodně nepovažovala, chtěla pouze svou ediční práci přiblížit Šrámkovy knihy čtenářům co nejlépe a nejvěrněji, a tak zvolila upřesnění kontextu pomocí vzpomínek. Dokreslila Šrámkův portrét za využití informací, které nebyly veřejnosti do té doby známé, zejména o jejich vzájemnou korespondenci. Zobrazila tak Šrámka jako člověka, méně už jako umělce, i tak dokázala doplnit povědomí o jeho tvorbě a životě.

⁷⁸ HRDLIČKOVÁ-ŠRÁMKOVÁ, Miloslava. Fráňa Šrámek v Sobotce. In HRDLIČKOVÁ-ŠRÁMKOVÁ, Miloslava. ed. a HEJN, Václav, ed. *S Fráňou Šrámkem po Sobotecku*. Liberec: Krajské nakladatelství, 1957, s. 12.

⁷⁹ HRDLIČKOVÁ-ŠRÁMKOVÁ, Miloslava. Fráňa Šrámek v Sobotce. In HRDLIČKOVÁ-ŠRÁMKOVÁ, Miloslava. ed. a HEJN, Václav, ed. *S Fráňou Šrámkem po Sobotecku*. Liberec: Krajské nakladatelství, 1957, s. 17.

2.5 Korespondence

V Archivu Fráni Šrámka v Sobotce je ve dvou kartonech uložena korespondence Hrdličkové-Šrámkové. Obsáhlejším fondem je pak korespondence přijatá, jejíž menší část zabírají dopisy od rodinných příslušníků, které většinou nemají větší výpovědní hodnotu. Jedná se zejména o pohlednice a přání k narozeninám či svátkům. Naopak nejvíce prostoru zabírají dopisy z 50. let 20. století, kdy Hrdličková-Šrámková soustavně sbírala a uspořádávala materiály pro Šrámkův archiv, jednala o vzniku Šrámkovy společnosti a letního festivalu, připravovala několik publikací týkajících se básníka a pracovala na doslovecích a poznámkách k novým vydáním jeho děl. Nosné momenty této korespondence jsou citovány v části této práce věnované redakční činnosti Hrdličkové Šrámkové.

50. léta 20. století jsou taktéž spojená s výborem Šrámkovy válečné korespondence, jenž Hrdličková-Šrámková sestavila z lístků, které jí básník posílal z fronty.

2.5.1 Dopisy Fráni Šrámka Miloslavě Hrdličkové-Šrámkové

S ohledem na fakt, že korespondence spisovatelů bývá někdy vnímána jako sekundární složka jejich literárního díla,⁸⁰ není Šrámkova korespondence příliš probádána. V Archivu Fráni Šrámka je uloženo kolem 1400 dopisů adresovaných Hrdličkové-Šrámkové. Z těchto dopisů byly uspořádány dva výbory – *Listy z fronty* a *Listy z léta*. Z dopisů adresovaných ostatním vyšly v roce 1987 *Cesty k přátelství*, vzájemná korespondence mezi Šrámkem a Karlem Čapkem, jejichž obsahem se vzhledem k tématu této práce věnovat nebudeme.

2.5.1.1 *Listy z fronty*

Šrámek ani jeho družka se po básnickově návratu z vojny nechtěli k tématu války vracet, a tak veškeré lístky z té doby ukládala Hrdličková-Šrámková do svého archivu, kde zůstaly netknuty po tři desetiletí. Myšlenka vydat Šrámkovu válečnou

⁸⁰ MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. s. 350.

korespondenci tak zřejmě vznikla až po jeho pohřbu. V *Několika slovech závěrem*, které následují za posledním dopisem *Listů z fronty*, Hrdličková-Šrámková píše: „Když Šrámek zemřel, uložili jsme jeho popel na soboteckém hřbitově. Vrátila jsem se domů pozdě odpoledne a teď teprve jsem cítila prázdnotu v bytě a svou osamělost. Bylo mi těžko. Zatoužila jsem vášnivě po jeho lidské teplotě a něžnosti, která mne obklopovala tolik let. A tu jsem si vzpomněla na milou korespondenci.“⁸¹

Listy z fronty vyšly v *Československém spisovateli* v roce 1956 s poznámkami Libora Kněžka a doslovem Hrdličkové-Šrámkové. Obsahují tzv. polničky – krátké listky (kolikrát zabírající sotva dva řádky knihy), které posílal Šrámek své milé z fronty. Psal je často v rychlosti i několikrát denně, aby věděla, že je v pořádku. Šrámek jich svojí družce poslal za první světové války celkem 1173, do souboru bylo zařazeno 378 z nich.

Vzhledem k množství válečné korespondence bylo nutné provést selekci, ve výboru tak nenajdeme listky, které editoři považovali pro čtenáře nezajímavé, z vybraných dopisů pak byly vypuštěny příliš osobní momenty nebo místa pro Šrámkův styl netypická. Zásahy do textu byly provedeny pouze minimální, a to ve snaze k lepšímu porozumění sdělení – jednalo se o rozepisování zkratk, opravu gramatických chyb a psaní některých cizích slov. Některé odchylky od pravopisu editoři ponechali, protože byly pro básníkův text typické (nadbytečné čárky, kolísání, kvantita a příznačné psaní vybraných slov). Nutnost úspory místa na tzv. polničkách vedla editora Libora Kněžka s Hrdličkovou-Šrámkovou ke skromné typografické úpravě. Rozhodli se dopisy nedělit do odstavců, pouze upravili zarovnání oslovení, data a rozloučení tak, aby byly sjednocené.⁸²

Šrámkovy dopisy nám pomáhají dokreslit obraz básníka, ale také jeho družky, i když její listky nejsou v *Listech z fronty* obsaženy. Že Šrámkovy působily radost, je logické a evidentní, nezřídka Šrámkova rozesmála: „Až se vrátím, zeptej se prof. Z., jak jsem se Tvým lístkům dnes zasmál...“⁸³ Sám ve svých dopisech na Hrdličkovou-Šrámkovou, jež familiárně oslovuje Miličko, milenečko, ale i

⁸¹ HRDLIČKOVÁ-ŠRÁMKOVÁ, Miloslava. Několik slov závěrem. In ŠRÁMEK, Fráňa a HRDLIČKOVÁ, Miloslava, ed. *Listy z fronty: výbor korespondence 1915-1918*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 195.

⁸² KNĚŽEK, Libor. Ediční poznámka. In ŠRÁMEK, Fráňa a HRDLIČKOVÁ, Miloslava, ed. *Listy z fronty: výbor korespondence 1915-1918*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 197.

⁸³ ŠRÁMEK, Fráňa a HRDLIČKOVÁ, Miloslava, ed. *Listy z fronty: výbor korespondence 1915-1918*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 7.

mamko, apeluje, aby byla veselá a dobré mysli, ptá se jí, zda „trousí opět smích, kudy chodí“ a podobně.

Starostlivost Hrdličkové-Šrámkové se projevovala v posílání několika dopisů denně, velmi často doprovázených balíčky s potravinami, cigaretami či prádlem. Na frontu posílala Šrámkovi i knihy: „dnes došlo Léto. [...] Z výpravy knihy mám radost; děkuji Ti za lásku, s jakou jsi vydání knihy doprovodila; jsi hodná, pečlivá holka, budu Ti mít co oplácet.“⁸⁴

Na konci roku 1915 se Hrdličková-Šrámková básníkovi svěřuje s tím, že ji železná doba dokonale změnila, načež jí Šrámek odpovídá: „Snad se z tebe nestala nějaká seriosní ženská, chraň mne toho pámbu! Snad jsi ze sebe neudělala výlupek všech ctností? Snad nebudeš dokonce přesná v dodržování smlouveného času?“⁸⁵ V lednu 1916 už Šrámek velebí její návrat „k teplému proudu života.“

Ačkoliv se dodnes vedou polemiky o tom, zda korespondenci vydávat či ne, u *Listů z fronty* se žádné negativní ohlasy proti publikování části Šrámkových dopisů neobjevily. Pozitivně přijali *Listy z fronty* manželé Hejnovi, zejména Marie Hejnová byla nadšená z doslovu, jelikož věrně zrcadlí osobnost básnickovy celoživotní družky tak, jak ji v *Listech* popsal sám Šrámek.⁸⁶ Jejich básnickou hodnotu uznal Jan Mukařovský,⁸⁷ Václav Krška 4. února 1956 Hrdličkové-Šrámkové píše: „[...] hned první večer jsem vzal *Listy z fronty* do ruky, četl, četl...až poslední stránka se zavřela [...] Jak je dobře, že vyšla tato knížka, právě dnes! Co je tam důvěry v život, síly a lásky!“⁸⁸ Hrdličkovou-Šrámkovou pozitivní ohlas těšil, počítala s tím, že bude kniha přijata s úžasem, jak píše Václavovi Hejnovi 10. února 1956: „Již celá řada lidí mi telefonicky děkovala, že jsem ty *Listy* vydala. Vzbudily oprávněný podiv.“⁸⁹

⁸⁴ ŠRÁMEK, Fráňa a HRDLIČKOVÁ, Miloslava, ed. *Listy z fronty: výběr korespondence 1915-1918*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 12.

⁸⁵ ŠRÁMEK, Fráňa a HRDLIČKOVÁ, Miloslava, ed. *Listy z fronty: výběr korespondence 1915-1918*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 16.

⁸⁶ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámkovi v Sobotce, inv. č. 1/3589, dopis V. Hejny Miloslavě Hrdličkové-Šrámkové ze 7. února 1956.

⁸⁷ V Archivu Fráni Šrámkovi v Sobotce je uložena přijatá korespondence Hrdličkové-Šrámkové, ve které se nachází i několik dopisů Jana Mukařovského. Zpravidla se jedná o děkovné dopisy za zaslání výtisky. V listu z 25. února 1956 označeným inventárním číslem 1/3718 Mukařovský děkuje Hrdličkové-Šrámkové za exemplář *Listů z fronty*, které dle jeho úsudku mají nepochybně básnickou hodnotu.

⁸⁸ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámkovi v Sobotce, inv. č. 1/3698, dopis V. Kršky M. Hrdličkové-Šrámkové ze 4. února 1956.

⁸⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámkovi v Sobotce, inv. č. 1/3981, dopis M. Hrdličkové-Šrámkové V. Hejnovi z 10. února 1956.

František Buriánek se v monografii věnované Šrámkovi o existenci výboru zmiňuje pouze ve čtyřech řádcích kapitoly *Splav*, i tak ale z pozice literárního historika naznačuje mnohé: „Šrámkovy Listy z fronty, jež vydala Miloslava Hrdličková-Šrámková v roce 1956 a z nichž je otištěno několik ukázek v této knize na str. 238, prozrazují víc než několik básní ze Splavu.“⁹⁰ Buriánek naráží na prolínání válečných hrůz se Šrámkovým lyrismem a chutí do života, což dokazují i dopisy, které vybral jako ukázkou. Šrámek v dopisu z 11. února 1916 líčí Hrdličkově-Šrámkové rozpor svých dvou já, která dospějí k souladu při obvazování zraněné ruky trpícího ruského vojáka. Básník je nazýval dvojčaty a pojmenoval Franta I a Franta II. Hrdličková-Šrámková dle básnickových slov neměla druhého Frantu, co „chodí groteskními oklikami“, příliš v oblibě. Hejnová tento rozpor přibližuje: „Franta první je Fráňa předválečný, ‚ratkňátko‘, které tak velice miluje Milka. Nechce zprvu uznat Frantu druhého, kterého kuje ‚železná doba‘. Nakonec pozná, že spojení obou bude na prospěch jeho díla. A to u ní vždycky rozhodlo. A právě tento ‚Franta druhý‘ velmi pomáhal také tomu předválečnému Fránovi i v jeho někdy nelehkém samaritánském díle.“⁹¹

K *Listům z fronty* se Buriánek vrací i v článku, jenž napsal při příležitosti 100. výročí narození Hrdličkově-Šrámkové do *Zpravodaje Šrámkovy Sobotky*: „Vycítil jsem, že v té nerozlučné dvojici paní Milka převzala roli rozumného i praktického aktivisty. Nejvíc to dokládá jejich korespondence z válečných let, kdy vzdálenému vojákovu v nenáviděné rakouské uniformě, zanesenému po krutých zkušenostech na haličské frontě válečným vírem na břeh zelené, leč často zkrvavené řeky Soči, do skalnatých alpských hor i do horkem vyprahlé rumunské země, posílala své pečovatelské vzkazy a posilující pozdravy, ale také překrásně vypravený svazek prvního knižního vydání lyrika Splavu.“⁹²

2.5.1.2 *Listy z léta*

Druhou knihou korespondence mezi Hrdličkovou-Šrámkovou a Šrámkem jsou *Listy z léta*, které vyšly v roce 1966. Výbor uspořádal a úvodem jej opatřil

⁹⁰ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek [studie s ukázkami z díla]*. Praha: Melantrich, 1981, s. 102.

⁹¹ HEJNOVÁ, Marie. *Knížka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985, s. 107.

⁹² BURIÁNEK, František. 11. září 1884 narodila se v Kostelci u Jičína Miloslava Hrdličková. In *Zpravodaj Šrámkovy Sobotky*, 1984, č. 3, s. 27.

Václav Hejn, odpovědným redaktorem Jan Dvořák. Kniha vyšla po smrti obou pisatelů a na rozdíl od *Listů z fronty* ani jeden z nich jeho vydání nezamýšlel.

Listy z léta obsahují dopisy, které posílal Šrámek své družce z prázdninových pobytů, konkrétně ze Sobotky, Havlíčkova Brodu a Nezdic. Dopisů ze Šrámkova rodného města se v souboru objevuje nejvíce. Hejnem vybrané dopisy mapují dlouhé období mezi lety 1905 až 1937.

V úvodu editor seznamuje čtenáře s důvody vydání Šrámkových dopisů. K realizaci vydání došlo kvůli neutichajícímu zájmu o básníkovu dílo, a to i přesto, že v roce vydání uplynulo 89 let od Šrámkova narození. Hejn se domnívá, že poodkrytí další části korespondence poslouží lidem, již jeho dílo studují a ukáže tak na básníkův nevšední epistolárního um.⁹³

Hrdličkové-Šrámkové je věnována pouze malá zmínka ve vysvětlivkách.

2.5.2 Dopisy Miloslavy Hrdličkové-Šrámkové Fráňovi Šrámkovi

Šrámkova knižně vydaná korespondence neobsahuje odpovědi jeho družky. Její dopisy Šrámkovi od června 1905 do 26. července 1914 se bohužel nezachovaly.⁹⁴ Několik úryvků z archivovaných dopisů však uveřejnila Hejnová, která vzájemnou korespondenci této dvojice studovala, ve své *Knížce o Milce*: „Fráňovy listky, psané inkoustovou tužkou, jsou i po letech většinou dobře čitelné, Milka píše slabě tužkou, písmo jejich lístků bledne, pomalu mizí a jen obtížně se už čte. Šrámek ji upozorňuje: Lístek z 25. 11. je psán tak vlasově a ubrousil se cestou tak důkladně, že jsem jen s námahou rozmotal jeho mlžné pavuči.“⁹⁵

Hejnová mapuje jejich korespondenci zasílanou během první světové války. I když má v celé *Knížce o Milce* sklon k idealizaci jejich vztahu, všímá si několika charakteristických rysů v dopisech Hrdličkové-Šrámkové adresovaných jejímu druhovi. Ta se snaží se psát s lehkostí a vesele, jak ji Šrámek nabádá v závěru skoro každého dopisu. Hrdličková-Šrámková zpřijemňuje básníkovi dopisy hlavně vyprávěním o domově, zprávami z nakladatelství a ohlasy na jeho díla. Píše o tom, co četla, na čem byla v divadle či s ostatními „válečnými vdovami“ v biografu.

⁹³ ŠRÁMEK, Fráňa a HEJN, Václav, ed. *Listy z léta: Výbor z korespondence Miloslavy Hrdličkové-Šrámkové*. Hradec Králové: Východočeské nakladatelství, 1966, s. 6.

⁹⁴ HEJNOVÁ, Marie. *Knížka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985, s. 82.

⁹⁵ HEJNOVÁ, Marie. *Knížka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985, s. 95–96.

Šrámkovi byla příjemnější všednost dopisů než strojená uměleckost. Hrdličková-Šrámková se mu snažila vyhovět, i když některé dopisy začínaly veselými verši a pokračovaly informací o aktuálním dění: „4. 11. Prší, prší, prší. Slzy země tekou proudem, já však nebyla jsem bloudem, čiperně jsem z lůžka vstala, na cestu se přichystala, neboť nebe, země, bozi, jakápak mi zkáza hrozí, ruka páně k smíchu věru, nad sebou já v ranním šeru, rozprostřu si v kráse celé deštník svého velitele. – Nechtěl byste se zasmát? Františku Sáleský, vzdychněte nade mnou, rozum jsem ještě nedostala. – Toman byl u odvodu, Hugo polykal nějaké prášky, kdyby byl v rakvi, tak by vypadal lépe, než vypadá. – Buď hodně veselý, miláčku drahý. Tvá Milka.“⁹⁶

I přes snahu si odloučení lístky zpříjemňovat, nevyhne se Hrdličková-Šrámková ani tématu samotné války, špatného zásobování, povzdechu nad osamělými vánočními svátky.

Více z těchto úryvku vyčíst nelze. Slouží spíš jako další doplněk *Listů z fronty*, které rozvíjí o pohled Hrdličkové-Šrámkové na život odloučený od Šrámka.

Probádání dostupné vzájemné korespondence Šrámka a jeho družky by mohlo být přínosné pro dokreslení portrétu obou adresátů. Toto téma by svým rozsahem bylo vhodnější na samostatné studium, jelikož rámec této práce přesahuje.

⁹⁶ HEJNOVÁ, Marie. *Knížka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985, s. 98.

2.6 Literární pokusy

Hrdličková-Šrámková byla především veřejně činnou osobností a editorkou Šrámkova díla, v Archivu Fráni Šrámka jsou však uloženy v rukopisech i její literární pokusy. Větší část se dochovala pouze v torzech, psaných zpravidla tužkou, a tak jsou již špatně čitelná.⁹⁷ Charakteristickým rysem pro tyto pokusy je jejich zápis na rubu různých starých formulářů a listin. V pozůstalosti nalezneme básně, povídky, verše pro děti i divadelní hru. Až na pár básní z let 1913–1914 nejsou díla datována a zřídka mají název. Soudě dle básně o rychlém běhu života, kde píše: „Let dvacet pět. Čtvrt století už žiji/ a ústy stále žiznivými piji/ den za dnem, jako víno jiskřivé“⁹⁸ a básně oslavující rok 1914 můžeme pouze usuzovat, že básně napsala koncem 10. let a v 20. letech 20. století, tedy v době, kdy pracovala jako úřednice, čemuž by nasvědčovaly i formuláře, na jejichž zadní stranu jsou vepsány.

Jediným básnickým pokusem Hrdličkové-Šrámkové, do kterého dle záznamů v archivu zasahoval Šrámek, je *Netopýr výrem když do spárů jatý...* Báseň je tvořena sedmi slokami a zřejmě byla psána na pokračování, o čemž vypovídá i různé proložení a velikost písma, navíc některé sloky jsou napsané tužkou a jiné perem.

Jedná se o baladu o rytíři Ambrožovi a jeho družině, kteří zabili hradního pána, jenž prokleje svou ženu a její rod za hřích, který spáchala:

*Nechť zhyneš ty a ten tvůj rod zhyne,
tak já tě proklínám na stokrát.
Nechť vyschne na vždycky u vás ta láska,
krev bába vysaje vnučce již laská.
Rod tvůj prokletí moje necht' stihá,
neklidu jemu se dostane,
než s mužem portrét se zasnoubí zase,
a z hrobu nevěsta povstane
a lebky rozbité nebude více,*

⁹⁷ Špatná čitelnost torz literárních pokusů Hrdličkové-Šrámkové je zdůrazněna i v samotném archivním fondu, kdy je přímo na deskách s těmito rukopisy údaj „Torza – většinou nečitelná“.

⁹⁸ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/4027, nepojmenovaná báseň začínající na „Moje bába jak jen žila?“.

poslední oběti cizoložnice.“⁹⁹

Zbytek dochovaných básní Hrdličkové-Šrámkové není evidován jako zasažený úpravami Fráni Šrámka, přesto jsou v básních nezřídka přeškrtná slova nahrazena jinými, do některých slok jsou připsány i celé verše. Dle rukopisu se bude jednat zřejmě o autorský zásah samotné Hrdličkové-Šrámkové.

Básně jsou většinou pesimistické a spojuje je několik opakujících se motivů, jako krev a víno, ústa a srdce, mládí a smrt. Podstatným motivem je zde žena a ženství. Význam tohoto motivu má několik rovin. Žena je v básních vyobrazena jako bytost, která musí v cestě za svým milencem překonat různé překážky či dokonce o něj bojovat s ženou jinou. Zápas dvou žen je vylíčen jako krutý a pomstychtivý, i když jsou „ženy přece, prameny, jež tekou k jedné řece.“¹⁰⁰ S bipolaritou pracuje i pojetí tohoto motivu jako rozporu ženy, jež žije poklidný život a té, jež proudí v žilách horká krev:

*Vám nezávidím, ženy, sladce spící,
dnů bezstarostných klid a jas,
ni touhy vaše, krotce dlící,
na dosah ruky jas a jas.*

*To rovina je s řekou tlící,
a není pro mne žádný dar,
jít životem a metelící,
a cítit krve prudký var!*

V sešitech s literárními snahami Hrdličkové-Šrámkové nalezneme i jeden krátký lyrický text označený jako *Pokus o povídku* a tvorbu věnovanou dětem z Černého vrchu. Napsala pro ně i divadelní scénku, která je však ideologicky zatížená. Vznikla pravděpodobně v době, kdy Hrdličková-Šrámková pracovala ve stranickém výboru KSČ na Černém vrchu a ve *Svazu československo-sovětského přátelství*.

⁹⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/4021, *Netopýr výřem když do spárů jatý...*, rukopisná báseň o pův. 7 slokách s úpravami Fráni Šrámka.

¹⁰⁰ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/4022, nepojmenovaná báseň začínající na „Kout v podloubí a rudé světlo bliká...“.

Verše Hrdličkové-Šrámkové se nevyznačují složitými rýmy ani básnickými obraty, mají opravdu spíše charakter pokusů a sama autorka se jejich ambice ani nesnažila zvýšit, nikde je nepublikovala. Prioritou se pro ni stala veřejná činnost a s ní spojená práce novinářky. Její vlastní tvorba nám však může sloužit k hlubšímu poznání jejího básnického stylu. Pokud literární pokusy uložené v Archivu Fráni Šrámka opravdu pocházejí z 10. až 20. let 20. století, už tehdy se sloh Hrdličkové-Šrámkové vyznačoval častým užíváním epitetonů (což lze vysledovat například v *Pokusu o povídku*), které vyvrcholilo právě v krátkých textech o Šrámkovi z 50. let 20. století.

3 Budování Archivu Fráni Šrámka a Šrámkova Sobotka

Po Šrámkově smrti navštěvovala Hrdličková-Šrámková Sobotku čím dál častěji. Začala shromažďovat Šrámkovu pozůstalost a budovat jeho archiv, který vytvořila s pomocí Libora Kněžka a manželů Hejnových. Právě z rozhovorů mezi Hrdličkovou-Šrámkovou a manžely Hejnovými vznikl nápad každé léto pořádat na básníkovu počest festival, jehož prostřednictvím by se připomínal Šrámkův odkaz. Navázal by tak na tradici letního působení Šrámka v Sobotce, kdy nacvičoval s místními studenty své divadelní hry. Jako název byl přijat *Šrámkova lyrická Sobotka*. Adjektivum „lyrická“ navrhla Hrdličková-Šrámková, další ročníky se však pořádaly již bez něj v názvu. Hejn připisoval festivalu velkou budoucnost, předpovídal mu místo hned vedle *Jiráskova Hronova* či *Smetanovy Litomyšle*, i když by jeho koncept byl skromnější.¹⁰¹

Šrámkova družka si představovala konání festivalu každý rok o letních prázdninách s tím, že by jej zahájila úvodní přednáška představující soboteckou kulturu od doby národního obrození. Dopoledne by se konaly přednášky literárněvědné, odpoledne procházky po kraji, především do míst, která ovlivnila Šrámkovu a Šolcovu tvorbu. Na těchto místech by se mohli návštěvníci na chvíli zastavit a poslechnout si recitaci vybraných básní. Večer by byl program festivalu vyhraněn pro širší obecnost – přijelo by některé z ochotnických divadel nebo soubor z nedaleké Mladé Boleslavi a po divadelním představení by se promítal film.¹⁰²

Nápad *Šrámkovy lyrické Sobotky* byl zrealizován a 30. června až 7. července 1957 se konal její první ročník. Po večerním promítnutí filmové adaptace *Stříbrného větru* se měla konat přednáška Václava Kršky na téma *Šrámkovo dílo a film*. Ta se ale nakonec neuskutečnila a byla nahrazena přednáškou Hejnové *O lyrice jako prostředku výchovné práce na školách*, kterou Jiří Hraše označuje za erbovní, jelikož představuje charakteristický výklad pro celou řadu ročníků soboteckých týdnů.¹⁰³

¹⁰¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/3588, dopis V. Hejna Miloslavě Hrdličkové-Šrámkové z 2. ledna 1956.

¹⁰² Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/4020, dopis Miloslavy Hrdličkové-Šrámkové V. Hejnovi.

¹⁰³ HRAŠE, Jiří. *Tam v tom domě na náměstí: život a dílo manželů Marie a Václava Hejnových*. Sobotka: Středisko městské kultury Sobotka, 2007, s. 24.

K zaplnění programu prvního ročníku přispěla i samotná Hrdličková-Šrámková, jak jinak než svým spontánním vyprávěním o Šrámkovi. Hejnová na její vystoupení s odstupem téměř třiceti let vzpomíná ve své *Knížce o Milce*: „[...] usedla za řečnický pult v sále sobotecké spořitelny. Živá, čilá, jako by ani nebyla nevyлéčitelně nemocná, vyprávěla. O svém životě a Fráňově mládí, o tom, jak se poznali, jak žili první léta, jak s ním byla na severu Čech dvakrát za horníky, jak byl ve vězení, jak se šťastně vrátil, jak bylo za první světové války, jak pak po ní, jak jezdila do ciziny. Mohla jsem si dělat, co jsem chtěla, jezdit jsem mohla, kam jsem chtěla – byl to šťastný život, končila Milka před dojatým sálem.“¹⁰⁴

Druhé *Šrámkovy Sobotky* se kvůli svému zdravotnímu stavu, kdy vlivem pokročilého revmatismu už nemohla chodit, neúčastnila.

Hrdličková-Šrámková společně s Horovou a Tomanovou přemýšlely o zřízení domu svých básníků, nakonec se Hrdličková-Šrámková rozhodla pouze pro dům Šrámkův. 5. prosince 1957 koupila na soboteckém náměstí rohový dům, který sousedil s tím, ve kterém se básník narodil. Usilovala o koupi přímo Šrámkova rodného domu, to se jí ale nepodařilo, a tak získala pro své záměry alespoň ten sousední, ve kterém bydlel původně Šrámkův strýc. Přála si z něj vytvořit místo, které bude sloužit jako muzeum a archiv Fráni Šrámka. Dům však potřeboval zrekonstruovat, a tak se do něj nastěhovala až 26. července 1958, měsíc po uplynutí druhého ročníku *Šrámkovy Sobotky* s názvem *Fráňa Šrámek v hudbě*. Přesunula do domu básníkův byt i archiv. Druhé patro vyhradila hostinskému pokoji pro badatele studující Šrámkovo dílo a manželům Hejnovým, kteří se po její smrti o dům a organizaci festivalu starali. Byla již velmi nemocná, lékaři jí stěhování nedoporučovali. V té souvislosti jí Hejnová 9. dubna 1958 píše: „Sobotka si ani plně neuvědomuje, co jí dáváte a jakou oběť přinášíte, že se stěhujete z Prahy.“¹⁰⁵

V srpnu 1958 se však její zdravotní stav zhoršil. Miloslava Hrdličková-Šrámková zemřela 14. srpna 1958. Její popel byl uložen na její i Šrámkovo přání na hřbitově vedle básnickovy urny.¹⁰⁶

Vybavený dům spolu s Šrámkovou pozůstalostí a autorskými právy věnovala Hrdličková-Šrámková městu Sobotka jako základ pro zabezpečení kulturního života. Roli šířitele Šrámkova odkazu převzali manželé Hejnovi. Šrámkův

¹⁰⁴ HEJNOVÁ, Marie. *Knížka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985, s. 232–233.

¹⁰⁵ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/3613, dopis M. Hejnové M. Hrdličkové-Šrámkové z 9. dubna 1958.

¹⁰⁶ HEJNOVÁ, Marie. *Knížka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985, s. 234.

dům byl otevřen až v roce 1961, kdy bylo zrekonstruované i druhé, obyvatelné patro, kam se Hejnovi nastěhovali. Předtím museli organizovat festival a dohlížet na stavební práci z Turnova. Téhož roku získala *Šrámkova Sobotka* osobitý rozměr. Byl stanoven základní programový okruh, a to praxe jazykové kultury, otázky spojené s vědou o jazyku a literatuře, teorie praxe a umění přednesu. Šrámek a jeho kraj už tak netvořil kostru plánu festivalu, ale měl v něm i nadále své místo.¹⁰⁷

Hejnová se ujala péče o dům a organizace festivalu, její manžel měl na starost archiv a redakční práci ve *Zpravodaji Šrámkovy Sobotky*, který začal vycházet v roce 1965. Postupem času se na *Šrámkově Sobotce* objevila řada hostů – Alexander Stich, František Buriánek, Vilém Závada, Sylva Fischerová či Jiří Žáček, jakousi patronkou festivalu do poloviny 70. let byla Jarmila Glazarová.¹⁰⁸ Splnilo se i přání Hrdličkové Šrámkové, aby festival přilákal do Sobotky mladé lidi, jak píše Hejnová v roce 1972 do *Zpravodaje Šrámkovy Sobotky*: „Chodí sem z blízka i z daleka Šrámkovi čtenáři, po pět let již se v něm scházejí studenti a profesori pedagogických fakult, deset let se tu o Šrámkových Sobotkách hlásí mladí recitátoři Východočeského kraje. Po deset let tu pravidelně o sobotách a nedělích pracují sobotecké děti a mladí lidé.“¹⁰⁹

Téma letošního, již 58. ročníku *Šrámkovy Sobotky* je *Norma a prozkoumávání jejích hranic*. Nemohl by se uskutečnit bez obětavé práce Hrdličkové-Šrámkové a jejích následovníků.

¹⁰⁷ HRAŠE, Jiří. Kalendárium k životu a dílu manželů Hejnových. In *Tam v tom domě na náměstí: život a dílo manželů Marie a Václava Hejnových*. Sobotka: Středisko městské kultury Sobotka, 2007.

¹⁰⁸ HRAŠE, Jiří. *Tam v tom domě na náměstí: život a dílo manželů Marie a Václava Hejnových*. Sobotka: Středisko městské kultury Sobotka, 2007, s. 26.

¹⁰⁹ HRAŠE, Jiří. *Tam v tom domě na náměstí: život a dílo manželů Marie a Václava Hejnových*. Sobotka: Středisko městské kultury Sobotka, 2007, s. 51.

4 Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo představit veřejnou, ale především publicistickou činnost Miloslavy Hrdličkové-Šrámkové, jelikož není hlouběji probádána a texty, které se touto osobností zabývají, ji nedostatečně nereflektují. V práci byly představeny články Hrdličkové-Šrámkové v *Ženské radě*, jelikož u nich dle podpisu a šifer nelze pochybovat o autorství.

Popsaná veřejná aktivita Hrdličkové-Šrámkové v *Ženském klubu českém*, *Ženské národní radě* či *Syndikátu veřejných zaměstnankyň* společně s polemickými články, statěmi věnujícími se ženské otázce a zprávami z konferencí *Open Door International*, jsou důkazem toho, že Hrdličková-Šrámková byla důležitou součástí ženského emancipačního hnutí v Čechách v 1. polovině 20. století.

Součástí mé práce je i kapitola věnovaná ediční práci Hrdličkové-Šrámkové, kterou se myslí vzpomínkové texty a poznámky, které byly v 50. letech 20. století připojovány součástí knih vydaných v Šrámkových spisech i publikací nových. Jejich styl se zásadně liší od publicistického slohu v *Ženské radě*.

V kapitole 2.5 pak byl nastíněn vztah mezi Hrdličkovou-Šrámkovou a Šrámkem na základě básnickových uveřejněných dopisů. Hlubší poznání Hrdličkové-Šrámkové však tato korespondence neumožnila, protože mnoho jejich dopisů se nedochovalo a úryvky, které zařadila Marie Hejnová do *Knížky o Milce* spíše doplňují *Listy z fronty*. Podnětem pro další bádání by tak mohla být zarchivovaná odeslaná korespondence Hrdličkové-Šrámkové za delší časové období. To by však přesahovalo rámec této práce.

V posledních kapitolách jsou obecně charakterizovány literární pokusy Hrdličkové-Šrámkové, jež doplňují bibliografii jejích časopiseckých článků v příloze. Krátce je zmíněna historie vzniku festivalu *Šrámkova Sobotka* a budování Archivu Fráni Šrámka v Sobotce, které Hrdličková-Šrámková započala a díky němuž jsem tuto práci mohla vypracovat.

Sekundární literatura věnující se ženskému emancipačnímu hnutí v Čechách primárně pojednává o hnutí 19. století, tudíž její výklad končí v době, kdy boj Hrdličkové-Šrámkové za rovnoprávnost začínal. V tomto období na sebe navíc strhávají pozornost první poslankyně a senátorky, a tak je veřejná činnost Hrdličkové-Šrámkové opomíjena, ne-li zapomenuta. V této práci jsem se ji společně

s její publicistikou pokusila obrodit. U těchto oblastí, na rozdíl od ediční činnosti Hrdličkové-Šrámkové, neplatilo, že „psát o Milce znamenalo psát o Šrámkovi.“¹¹⁰

¹¹⁰ HEJNOVÁ, Marie. *Knížka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985, s. 238.

5 Bibliografie

Primární literatura

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Muž a boj: Spíše poznámky, než kritika k románu Mileny Novákové. In *Ženská rada*, roč. IX, 1933, č. 6–7, s. 131, 163.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Nesprávné názory o důležité věci. In *Ženská rada*, roč. XII, 1936, č. 2, s. 44–45.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Odpověď. In *Ženská rada*, roč. VIII, 1932, č. 1, s. 3–6.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Osud manželských dvojic ve státní správě. In *Věštník Syndikátu veřejných zaměstnankyň*, 1937, roč. III, č. 4, s. 1–2.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Pro vítězství pravdy a rozumu. In *Ženská rada*, roč. IX, 1933, č. 6, s. 133–134.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Vděk stáří. In *Ženská rada*, roč. VIII, 1932, č. 3, s. 48–50.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Ze Ženského klubu českého. In *Ženská rada*, roč. I, 1925, č. 1, s. 13–14.

HRDLIČKOVÁ-ŠRÁMKOVÁ, Miloslava. *Fráňa Šrámek v revolučních letech 1905 a 1906*. In ŠRÁMEK, Fráňa: *V boj: Revoluční písně z let 1901-06*. Praha: Československý spisovatel, 1953, s. 103–118.

HRDLIČKOVÁ-ŠRÁMKOVÁ, Miloslava. Fráňa Šrámek v Sobotce. In HRDLIČKOVÁ-ŠRÁMKOVÁ, Miloslava, ed. a HEJN, Václav, ed. *S Fránou Šrámkem po Sobotecku*. Liberec: Krajské nakladatelství, 1957, s. 8–17.

HRDLIČKOVÁ-ŠRÁMKOVÁ, Miloslava. Předmluva. In ŠRÁMEK, Fráňa a BURIÁNEK, František, ed. *Ať zním ... !: Výbor z básní*. Praha: Mladá fronta, 1953, s. 7–8.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Křižovatky*. Praha: Československý spisovatel, 1953.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Měsíc nad řekou: Hra o 3 dějstvích*. Praha: Orbis, 1954.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Žasnoucí voják*. Praha: Československý spisovatel, 1955, s. 185–205.

ŠRÁMEK, Fráňa, BURIÁNEK, František, ed. a HRDLIČKOVÁ, Miloslava, ed. *Poslední básně*. Praha: Československý spisovatel, 1953, s. 77–79.

ŠRÁMEK, Fráňa a HEJN, Václav, ed. *Listy z léta: Výbor z korespondence Miloslavě Hrdličkové-Šrámkové*. Hradec Králové: Východočeské nakladatelství, 1966.

ŠRÁMEK, Fráňa a HRDLIČKOVÁ, Miloslava, ed. *Listy z fronty: výběr korespondence 1915-1918*. Praha: Československý spisovatel, 1956.

Ženám československým. *Ženská rada*. Praha: Ženská národní rada, roč. 6, 1930, č. 5, s. 82.

Ženský klub pod vlastní střechou. *Ženská rada*. Praha: Ženská národní rada, roč. 9, 1933, č. 5, s. 103.

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/3718, dopis J. Mukařovského M. Hrdličkové-Šrámkové z 25. února 1956.

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/3817, dopis F. Vodičky M. Hrdličkové-Šrámkové z 1. října 1953.

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/3816, dopis F. Vodičky M. Hrdličkové-Šrámkové z 15. února 1954

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/3613, dopis M. Hejnové M. Hrdličkové-Šrámkové z 9. dubna 1958.

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/4020, dopis M. Hrdličkové-Šrámkové V. Hejnovi.

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/3981, dopis M. Hrdličkové-Šrámkové V. Hejnovi z 10. února 1956.

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/4213, dopis potenciálním odběratelkám s informacemi o sborníku *La Femme Slave* zaslaný s jeho 1. číslem.

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/3846, dopis redakce Československého spisovatele M. Hrdličkové-Šrámkové z 21. dubna 1953.

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/3585, dopis V. Hejna M. Hrdličkové-Šrámkové z 30. listopadu 1955.

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/3588, dopis V. Hejna Miloslavě Hrdličkové-Šrámkové z 2. ledna 1956.

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/3589, dopis V. Hejna Miloslavě Hrdličkové-Šrámkové ze 7. února 1956.

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/3698, dopis V. Kršky M. Hrdličkové-Šrámkové ze 4. února 1956.

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/4209, náčrt intervence u Elektrických podniků hl. m. Prahy.

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/4071, Urbanová, Věra: Průkopnice ženského tisku.

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Fráni Šrámka v Sobotce, inv. č. 1/4073b, Vondráčková, Jaroslava: Život ženy básníka.

Sekundární literatura

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005.

BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše a MUSILOVÁ, Dana. *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice: Veduta, 2011.

BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek [studie s ukázkami z díla]*. Praha: Melantrich, 1981.

BURIÁNEK, František. 11. září 1884 narodila se v Kostelci u Jičína Miloslava Hrdličková. In *Zpravodaj Šrámkovy Sobotky*, 1984, č. 3, s. 27–28.

HECZKOVÁ, Libuše. *Píšíci Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009.

HEJNOVÁ, Marie. *Knížka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985.

Historie festivalu. In: Šrámkova Sobotka [online]. [cit. 09. 07. 2014]. Dostupné z: <http://www.sramkovasobotka.cz/historie-festivalu/>.

HRAŠE, Jiří. *Tam v tom domě na náměstí: život a dílo manželů Marie a Václava Hejnových*. Sobotka: Středisko městské kultury Sobotka, 2007.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999.

MALÍNSKÁ, Jana. *"My byly, jsme a budeme!": české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013.

Malíř a grafik Vladimír Kopecký je velkým ctitelem Šrámka [online]. [Cit. 03. 07. 2014]. Dostupné z: <http://www.jicinskozpravy.cz/archiv/zpravy/2011/18/2068-malir-a-grafik-vladimir-kopecky-je-velkym-ctitelem-sramka.htm?hled=sobotka>.

MERHAUT, Luboš a kol. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 4/II. S-T. Praha: Academia, 2008, s. 712–719.

MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004.

MOLDANOVÁ, Dobrava. *České příběhy*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 195–196.

MOLDANOVÁ, Dobrava. Knížka o Milce. In *Česká literatura*, roč. 34, 1986, č. 3, s. 270–272.

NOVÁKOVÁ, Teréza. *Ženský klub český v Praze: přednáška pí. Terézy Novákové, úvahy a přání klubu se týkající od zástupkyň učitelek a pošt. úřednic*. V Praze: Komitét pro zřízení ženského klubu, 1901.

UHROVÁ, Eva. Mezi básníkem a Ženským klubem. In *České ženy známé a neznámé*. Praha: E. Uhrová, 2008, s. 81–97.

Životopis Fráni Šrámka. In: Muzeum Fráni Šrámka [online]. [cit. 09. 07. 2014]. Dostupné z: <http://www.franasramek.cz/zivotopis>.

6 Přílohy

Seznam příloh

1. Bibliografie časopiseckých článků
2. HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Odpověď. In *Ženská rada*, roč. VIII, 1932, č. 1, s. 3–6.
3. Literární pokusy
 - a. *Netopýr výrem když do spárů jatý...*, báseň o 7 slokách s úpravami Fráni Šrámka
 - b. Rok 1914
 - c. *Probírám celou minulost...*
 - d. Větremlomen když pad' k zemi...
 - e. *Vím, byly přede mnou už mnohé ženy...*
 - f. *Moje bába, jak jen žila?*
 - g. Pokus o povídku

1. Bibliografie časopiseckých článků Miloslavy Hrdličkové-Šrámkové

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Ze Ženského klubu českého. In *Ženská rada*, roč. I, 1925, č. 1, s. 13–14.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Praktická hospodyňka. In *Ženská rada*, roč. IV, 1928, č. 5, s. 74–75.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Sofie Feodorovna Russová. In *Ženská rada*, roč. VII, 1931, č. 6, s. 133–136.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Odpověď. In *Ženská rada*, roč. VIII, 1932, č. 1, s. 3–6.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Odbor pro slovanskou vzájemnost. In *Ženská rada*, roč. VIII, 1932, č. 2, s. 45.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Vděk stáří. In *Ženská rada*, roč. VIII, 1932, č. 3, s. 48–50.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Ke kongresu Open Door International v Praze. In *Ženská rada*, roč. IX, 1933, č. 6, s. 123–126.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Muž a boj: Spíše poznámky, než kritika k románu Mileny Novákové. In *Ženská rada*, roč. IX, 1933, č. 6–7, s. 131, 163.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Pro vítězství pravdy a rozumu. In *Ženská rada*, roč. IX, 1933, č. 6, s. 133–134.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. III. konference Open Door International. In *Ženská rada*, roč. IX, 1933, č. 7, s. 157–159.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. IV. konference Open Door International. In *Ženská rada*, roč. IX, 1935, č. 7, s. 162, 199.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Československá odbočka Open Door. In *Ženská rada*, roč. XII, 1936, č. 2, s. 36–37.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Nesprávné názory o důležité věci. In *Ženská rada*, roč. XII, 1936, č. 2, s. 44–45.

HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Osud manželských dvojic ve státní správě. In *Věštník Syndikátu veřejných zaměstnankyň*, 1937, roč. III, č. 4, s. 1–2.

2. HRDLIČKOVÁ, Miloslava. Odpověď. In *Ženská rada*, roč. VIII, 1932, č. 1, s. 3–6.

Pí Mrskošová je velmi zajímavá osobnost. Tato selka, která má se svým bratrem také pekařství a moderní drůbežárnu, jezdí do Prahy na francouzskou konversaci a neztratí se ani v Londýně, ani v Dánsku, kam se dokonce dala na práci, aby poznala dánský způsob selského hospodaření.

Článek její je výzvou k diskusi, a protože je také trochu útokem na „náš“ tisk, pí Mrskošová dovolí, abych se jako odpovědná redaktorka listu první přihlásila k diskusi, která vedena tak přímo, tak prostě a upřímně, jak je myšlen a napsán celý článek, může způsobiti hodně dobrého.

Tedy. Názor pí Mrskošové, že náš tisk se stará jen o učitelky a veřejné zaměstnankyně, je na první pohled správný. Ale jen na první pohled, protože *Ženská rada*, hájíc zájmy těchto dvou kategorií, hájí zásadu rovného práva žen před zákonem vůbec, zásadu rovnosti pohlaví, zaručenou naší ústavou, osobní svobodu ženinu, rovné právo na práci, na štěstí, na život. Aby každá žena mohla žít po svém. Vede-li ji touha a schopnosti k tomu, aby byla učitelkou, profesorkou, úřednicí – aby mohla uplatnit svou individualitu, a vede-li ji touha k tomu, aby si založila rodinu, měla muže a děti a žila prostě a přirozeně podle svého založení jako žijí muži – aby jí v tom nevadilo povolání, čili, aby jí povolání nevyřazovalo ze života, jako nevyřazuje muže.

Člověk samostatný má určitou neodvislost. Nikdo např. neřekne obchodníci, že nesmí dál obchodovat, protože má dítě. Nikdo neřekne rolníkovi, že musí složit ruce do klína a jít na výměnek, protože její muž má statek. Ale učitelce a úřednici, tedy ženám odvislým, se kdekdo plete do soukromého života. Ona může být schopná, pracovitá, může konat řádně své povinnosti, dokonce lépe nežli její kolega, ale když se provdá, najednou se nevidí její pracovní potence, najednou je zapomenut její výkon, její láska nebo vášeň pro povolání, najednou společnost vidí jen postavení jejího muže, a bledá závist vidí – vydělané peníze. A nastanou-li mimořádné hospodářské poměry, závist se stupňuje v zavislost, a volá po oběti, a tou má být zase jen ona, pracující žena, nikdy nakupené miliony, mnohonásobné zaměstnání jedinců, nesoucí nadbytek peněz, jež není možno zkonsumovat a obrátit v novou hodnotu, ale jen ona má být obětí beránkem, byť ta její oběť ani nemohla přinést žádoucího výsledku. Na tom ale nezáleží, neboť tak daleko se neuvažuje. A kdyby tedy nebyla

uhájena osobní svoboda žen nejvíce odvislých od zákona, tj. od zřízení naší společnosti, tak by velmi brzy došlo i na zákony, dotýkající se žen méně odvislých.

Hájí-li Ženská rada osobní svobodu nejsnadněji zranitelné kategorie žen, pak tím hájí osobní svobodu žen všech.

Že by se měla trochu více přitáhnout do práce mladší generace žen, je jisté. Ale nebuďme na ni zlé. Ona přijde do rozumu. Vyrostla za jiných poměrů, její vpád do života byl vpádem do dobyté pevnosti. My prý jsme byly šedivé a úzkostlivé, neboť jsme měly strach o ty budoucí, které přijdou po nás. Ať tedy ty mladší nebo dokonce mladé žijí svobodně jako jejich mužská generace, beze strachu a úzkosti o ty budoucí. Necht' jen se starají o sebe; ale kéž by se staraly, a to je jediné, co od nich požadujeme. A tu myslím, že přece jen svítá. V odborových organizacích veřejně zaměstnaných žen se objevují mladé tváře – nouze učí Dalibora housti!

Ženy samostatně výdělečně činné, tj. obchodnice, živnostnice atd., až dosud skutečně unikají feministickému vlivu, ale to proto, že i to ptactvo se seskupuje a slézá až v době tušeného nebezpečí. Zákonné nesrovnalosti, na něž časem narážejí, nesahají na kořen jejich existence. Jsou jim jen nemilou překážkou, kterou někdy obejdou, nebo lehce či méně lehčeji přeskočí, ale jinak jsou svobodné a mohou jít i hodně výbojně kupředu. A pocit pro seskupení, aby se zbavily speciálních překážek, které by jim jako ženám ztěžovaly postavení, musí být v nich, ten jim nelze naočkovat. Každý se musí ozvat sám, kde ho střevíc tlačí. Ale i nad nimi bdí Ženská rada a věnovala hodně sloupců reformě občanského zákoníka, který se týká všech žen a v němž vlastně kotví všechny zákonné nesrovnalosti, které jsou proti ústavě a proti zásadě rovnosti pohlaví.

Kdyby se našel jedinec, který by je organizačně podchytil, dostalo by se mu od nás jen vydatné pomoci. A kdyby tím jedincem byla pí Mrskošová, byla by to velmi radostná spolupráce.

A teď ten ženský tisk. Není tak slabý, jak se zdá pí Mrskošové. Je pouze příliš rozdělen mezi zájmové skupiny. Ale nepřehlížejme, že si ženy dovedly vynutit v novinách své speciální hlídky, a že za tu krátkou dobu od převratu, kdy se vlastně dostaly do veřejného života, mají i tady za sebou slušný úspěch, který postupem času bude ještě slušnější. Až nebude Ženská národní rada tak úžasně absorbována hájením toho, čeho bylo dosaženo, a bude se moci vydati na výboj, pak bude zasáhnutí do tisku ještě citelnější. Ale všimněte si i těch nejrozšířenějších listů pro ženy, jak se

do nich dostávají feministické články i úvahy, zprávy ze ženského hnutí, informace o ženské práci u nás i v cizině aj. To tedy už není tak tragické, ale potřebovalo by – organizaci žurnalistek.

Dělnické ženy mají už jiný názor na ženské hnutí, neboť jsou stávající praxí v hodnocení ženské práce postiženy ještě bolestněji, než ženy vyšších kategorií, které dovedly přesvědčiti své kolegy, že znehodnocením ženské práce znehodnocují i svou práci vlastní a tvoří si bezděky z ženy levnějšího konkurenta.

Neštěstí vězí v tom, že dělnice u nás nemají samostatných odborových organizací, že jsou ve společných organizacích v menšině a nemohou se proto domoci rovného hodnocení své práce.

Ve svých politických stranách se určitého vlivu a moci domohly zejména tam, kde jsou v jejich čele feministky. Daleko slabší je vliv a postavení žen ve stranách měšťanských, který je zřejmý i z jejich nepatrného nebo žádného zastoupení ve sborech zákonodárných a v obecních zastupitelstvech.

Nevím, zda nějakou nápravu by zjedнала organizační přestavba Ženské národní rady, respektive rozšíření oboru její působnosti. Že by se Ženská národní rada pokusila vytvořit ve větších městech ne své odbočky, kterých nemůže mít, protože je sama ústřednou centrálních organizací, ale ženské kluby, v nichž by ženy mohly debatovat o svých speciálních ženských zájmech, aby si utvořily jednotné stanovisko např. k otázce vdaných veřejných zaměstnankyň, k reformě občanského zákoníka, ochraně ženské práce, pensijnímu zákonu atd. Že by si pořádaly kursy občanské nauky, různé přednášky z národního hospodářství, sociální hygieny aj. Doufáte, že by se našly

1. pracovnice a
2. návštěvnice?

Podívejme se, jak dnes vypadají poměry v našich městech.

Ty ženy, které měly zájem o veřejný život, vstoupily do politických stran. Jejich prostřednictvím dostaly se do obecního zastupitelstva, vzdělávacích sborů a různých komisí, jež plně vyčerpávají jejich čas. Bylo by absurdní od těchto žen ještě něco žádat.

Pak jsou ženy, u nichž vlivem různých poměrů místních i politických nastalo rozčarování. Šly do stran s jistým idealismem, s čistotným zájmem o věc, a narazily na osobní zájmy, ziskuchtivost, na lidskou hloupost a omezenost

a – ztroskotaly. Někdy příliš záhy, zejména když se dostaly do zatuchlých, nevětraných hospod, plných pivního pachu a kouře a nekonečných řečí. Nebyly zvyklé hospodovat a doma je tak čisto a útulno, a pak vychází tolik krásných knih, že lze velmi lehko resignovat, říci: to není pro tebe a zabořit se do své domácnosti.

Neměly-li tyto ženy více trpělivosti, více vlastního fondu dobroty a síly, aby soustředily kolem sebe ženy své strany a jejich prostřednictvím uskutečňovaly část svého programu, myslíte, že je získáte pro nějakou práci v speciálním ženském hnutí? A nenarazí i tady na nějakou lidskou vlastnost, která je ihned odpudí, že se opět stulí do svých čtyř stěn?

A jak se dostat k těm ženám, které vůbec abstinují? –

A teď si řekněme, že by se to podařilo: že by se leckde našla hrstka žen, které by se ujaly této organizace: ale jak překlénout ne stavovské, ale politické rozdíly? Myslíte, drahá paní, že je to tak snadné? A že by se ty politické strany samy nepostaraly, aby dorozumění mezi ženami nebylo, a že by v důsledku toho schůzky klubu zely prázdnotou? Hleďte. V parlamentě si utvořili určitou skupinu poslanci a senátoři žurnalisté. Ustavil se i speciální výbor pro obec Prahu. A myslíte, že by si poslankyně a senátorky mohly utvořit svůj speciální výbor pro hájení ženských zájmů?

Chyba byla, že jsme se ve svém nadšení a idealismu hned po převratu rozdělily do politických stran. A vášnivěji, zarytěji než muži. Snad proto, že jsme za války žily příliš v odboji proti Rakousku, a myslely ne na sebe, ale na spásu mužů na frontě i v zajetí, na ochranu jejich majetku i živností, na záchranu dětí i celé země. A když bylo po převratu, byly jsme příliš šťastny ze svého národního osvobození a plny vděčnosti k těm, kdož „to udělali“, že jsme se hned daly do služby „věci“. Vývoj poměrů byl bohužel jinačí, než jsme očekávaly. Nestrádáme samy. Zakolísaly i sociální vymoženosti, a mravní úroveň, ta je docela na huntě. Není hříchem brát provise a úplatky, není hříchem surovět a žít ze zášti k tomu starci, který je naším krásnějším a hodnotnějším představitelem, než si zasluhujeme. A my jsme bezmocné. Svatoplukovy pruty se opakují. Rozdělené do stran, podléháme i špatnějším vlivům, čeho by se nestalo, kdybychom byly osamoceny; chtěly jsme vznést do stran i do politiky větší jemnost, lidskost, čistotu. Jak jsme se přeceňovaly!

A nyní, jaká by to musila na nás přijít pohroma, nebo jaká by tu musila působit osobnost, abychom se sešly. Abychom se poctivě, bez stranické zaujatosti,

pěkně po žensku dohodly a řekly si: tohle ve straně držíme, takhle musíme u nás ženy zpracovat, tohohle se musíme domoci. A dokud toho nebude, nebude jednotného názoru a budeme se tříštit.

M. H.

3. Literární pokusy

a. *Netopýr výrem když do spárů jatý...*, rukopisná báseň o 7 slokách s úpravami Fráni Šrámka

Netopýr výrem když do spárů jatý
zraněný se k smrti udolán vzdává
tu rytíř Ambrož se s odvážným dnes
na cestu k sousedu dává.
Že zámky, řetězy, chráněna brána
otvírá hostům choť hradního pána.

Nuž, harfo, uveď nás, kde spí tvůj stařík.
Proč v líc tvou bledost se vkrádá?
Pod hradem proudí a vzdouvá se Dunaj
čin náš, noc nekryje ráda.
Neboj se, z mrtvých se nevstává nyní,
děj se teď cokoliv – veď nás jen síní!

Pod hradem proudí a vzdouvá se Dunaj,
nad hradem plameny kvílí,
hovoří Ambrož k chase tu svojí:
Bijte a nešetřete síly.
Vesel se, paní má, nářků již je dosti,
sama jsi vypustila veselých hostí.

Hrad celý v plamenech, ječící Dunaj
ohnivá záře utváří jas.
Hovoří Ambrož k chase tu svojí:
Čas je už, děti, půjdeme zas.
Vesel se, paní má, nářků již dosti,
sama jsi vypustila vesele hosti.

Nad harfou burácí mužova kletba

proklel ji než moh' umírat:

„Necht' zhyneš ty a ten tvůj rod zhyne,

tak já tě proklínám na stokrát.

Necht' vyschne na vždycky u vás tu láska,

krev bába vysaje vnučce již laská.

Rod tvůj prokletí moje necht' stihá,

neklidu jemu se dostane,

než s mužem portrét se zasnoubí zase,

a z hrobu nevěsta povstane

a lebky rozbité nebude více,

poslední oběti cizoložnice.“

b. Rok 1914

Oh, ano, ano, píseň zazní nová,
my ze slovníku škrtnem jedna strašná slova
a nový prapor vznesem nad trůny.
My jenom slunce známe, ticho hvězd a plachost
luny
a píseň skřivana, mez polní, pod níž létem voní
a metalicky praská klas a ženců kosy zvoní,
a všude jásot, radost, ples a žádné umírání,
a žádný vzlyk a ston a smutné koňů ržání,
oh, ano, ano, zazní píseň nová,
až ze slovníku škrtnem strašná slova.

c. Probírám celou minulost...

Probírám celou minulost...

V ní ženství mé tisíckrát zkleto!..

Kam chceš ty, ženo, jíti! – dost – – –

Kdos v jaru nežil, nechtěj léto. – –

Tuláku sirý, příteli!

Dej ruku mi na srdce tiše ...

Vyhasla naděj v popeli

a jen tam, cítíš, pomsta dýše...

Za nerozkvetlé naděje

a marně rozpiaté ruce,

že zázrak už se neděje

a srdce zmírá v strašné muce.

d. Větre zlozen klyž paď k zemi...

Větre zlozen klyž paď k zemi
raďostí mých zkřehlý květ,
tu tak žalně stesko se mi
po kouzlu mých dětských let.

Po domova rodném klíně,
nejteplejším hnízďe z hnízď
zavanul-li vítr, k hlíně
paďl tu jen zvaďlý list.

Po večerech snivé touhy,
ztišené kdy dřímá ves,
a kdy srdci měsíc pouhý
tolik světlé víry nes.

Tlumeně klyž zpěvy zazní
jak by v strunách srdce hrál,
sladce tak, že člověk neví
zda dřív žil, či umíral...

Zahoukla rána – a kdo to paď? –
myslivče, proč jenom krutý jsi tak,
v lesích svých hrob musíš vykopat,
to bylo srdce mé, to nebyl pták!

Srdce mé holoubek sivý je,
a on je raněné do dlaní vzal,
myslivče, srdce kdo zabije,
pohřbí se za živa uprostřed skal.

Hrozivé mlčení lesů paní
položí na celý před tebou svět.

Život, kde mladý byl udupán,
vyroste za noci nachový květ.

Mlha jen, zbloudí-li na horách,
pohladí, stiskne ti přátelsky dlaň,
v knížecích, vysokých oborách
zasteskne po tobě oddaná laň.

e. Vím, byly přede mnou už mnohé ženy...

Vím, byly přede mnou už mnohé ženy, byly,
– ty květy rudě žhnoucí i ty bledé –
a od tebe k nim dlouhá cesta vede
a na ní stopy, jako ve snu jen zbyly.

A byly ženy, a v tvém srdci po nich zbyly
propasti malé, hroby, na nich kvítí,
tu propast každou musím překročit
a hroby srovnat se zemí, by nestrašily.

Jak byly smavé a jak byly smutných očí,
je tolik tklivého v jich hrobní kráse,
až dojdeš k jedné – malým klínem zdá se
a náhle víš – tu jednu nikdo nepřekročí.

f. Moje bába, jak jen žila?

Moje bába, jak jen žila?
Šedesát let zhaslo v líci,
než-li se jí proměnila
hlava v bílou holubici.

A proč potom listí vadlo
bez dlouhého umírání,
čtyřicetkrát než-li spadlo,
byla matka bílou paní.

A teď tony nejtklivější,
jaké první podzim zpívá,
když je země stále mdlejší
a se přece pousmívá.

Z úsměvu květ prostý vykvet',
květ pozdního milování,
a v něm, než-li k plodu dokvet',
sype sníh se bez ustání.

Oh, lze zpívat sladkým hlasem,
o létu jak srdce snilo?...
Vždyť mé dítě s bílým vlasem
už by se mi narodilo.

Strom mé duše kdysi bílý
sněhovými květy snění,
větve své teď k zemi chýlí,
těžké plody poblouznění...

Zahořela v slunci vina,
bolest tiše poplává...
Stromu mého polovina
opadáva, opadáva...

Pokus o povídku

Do otevřeného okna v přízemí, vedle malého, niťářského krámku, natahovala se opatrně svěží, růžová tvář mladého muže. Pozorně odhrnul útlé větvičky kvetoucích fuchsii a ponořil si hlavu do krve rozkvetlých pelargonií. Černé jeho oči radostí zazářily, když uviděly světlou dívčí hlavu, skloněnou nad velikým sešitem. Díval se chvilku na chvatně píšící ruku a líbal ji očima, malou a vábnou. A najednou se rozcitlivěl. Snad nad černou, inkoustovou skvrnou na prostředním prstě se rozcitlivěl. A radostný výraz očí zmizel, jakási lítost zalila celý obličej, nalila se do měkkých, jako k polibku složených rtů a přes oči přehodila jemný, zavlhle lesknoucí se závoj.

A teď již se neudržel a vhodil do pokoje malou, bezovou větvíčku, jež dopadla na poodhalenou něžnou šíji a pomalu svezla se na zem.

Dívka uleknutě zdvihla hlavu. Když poznala rušitele, čtverácky se usmála. Odhodila pero, zdvihla větvíčku bezu, sfoukla z ní prach a pohrozila jí rušiteli:

„Počkejte, že na vás zavolám maminku!“

„Ona je tady?“

„Že se tak ptáte...tož není venku horko k zalknutí? A v našem krámku se tak příjemně sedí a hovoří...Bože, tak hovoří...“ A oči dívčiny vesele zamžikaly. Ruce zdvihla za hlavu a vyhoupla se na židli.

„Nu a přišel jste...?“

„Podívati se na vás,“ zaznělo nesměle od otevřeného okna.

„Jenom to,“ ozvala se dívka a dala se do smíchu, bláznivého, neutuchajícího. Podívala se výsměšně ke dveřím vedoucím z pokoje do krámku a rozpustile, mrštně vhodila snítku bezu do zardělého obličeje v okně. Květiny se rozselestily a několik červených lupenů spadlo na bílý papír prostřený na okně, jako velké, těžké kapky krve.

Oči mladého muže zúzkostlivěly a rty mimoděk zašeptly „pst“...

Oči dívčiny rozehrály se šibalstvím. Naslouchavě obrátila se ke dveřím a zahovořila pološeptem, s vážnou starostlivostí a plna účastenství.

„Poslyšte, Pavle, abyste snad šel...mně se zdá, že maminka se chystá k odchodu...Kdyby vás tady viděla, byla by celá nešťastná...A právě se tam tak hezky rozhovořila o vás. O vaší budoucnosti se rozhovořila. Pana doktora už z vás

udělala, pana doktora... A oženila... a jak oženila. Celá ulice vám bude závidět... celá ulice, slyšíte, Pavle, celá ulice, a v té ulici jsme i my, tedy i my vám budeme závidět.“

Tváře dívčiny se zardívaly, v očích rozžehl se podivný ohníček, zlověstný ohníček a do hlasu vkládala se ironie jako kapky jedu. A teď se rozesmála, zvláštním řezavým smíchem se rozesmála.

„A utíkejte, Pavle,“ nahlas zvolala, „ať vás maminka neuvidí, abyste jí nepokazil den. Hled'te, proč kaziti jiným radost, vid'te, přijdete při tom snad o roky života, ale jen když druzí přijdou o sen, vid'te, Pavle. A zvláště když těmi druhými je matka. Bože, matka, jež sní sen o závisti lidské, tolik sní svůj sen, den ze dne ho živí a radost zabíjí a mládí [mí]jí.“

A rty dívčiny se stáhly k trpkému úsměvu, oči zabořila do jednoho místa kamsi přes hlavu Pavlovu.

„Ale slečno Lidko... ale Liduško... že, že na vás tam skočím,“ šeptal Pavel a hlas se mu rozplakal.

„A všechny květiny vám shodím, schválně vám je shodím, abyste mne nezlobila. A kdybyste byla hodná, tak byste šla sem ke mně blíž...“

„Abyste nemusel tak nahlas šeptat a maminka vás neslyšela?“ odvětila Lidka.

„Ale Lidko, Liduško, což pak nevěříš, že tě mám rád? A...a...což pak jsi na všechno už zapomněla?“

Lidka se podívala na něho a zahleděla se na jeho rty. Bože, jaké to má podivné rty. Takové odulé, odporné rty. A jí se kdysi zdálo, že jsou jako rozpuklá, zralá třešně. Krev se jí bouřila, rty se jí žádostivě vzpínaly, tak žádostivě, bože, tak žádostivě, až se jí oči zavíraly rozkoší touhy. A vlasy jeho! Ty vlasy, které se stále lehounce zachvívaly jako větrem rozvívané mladé osení. A teď jsou zplihlé, tak zplihlé, jako násilím přihlazené. To už [mu jistě jeho] matka hladí vlasy a slinami je vlhčí. Ano slinami. Pamatuje se, že jako malému hochovi je vlhčovala. Tož tedy, matčinými slinami zplihly jeho vlasy.

A Lidka se usmívá, dívá se na něho a usmívá se. A všechno v ní křičí bolestí. Nad mladým stromkem se takhle usmíváme, nad mladým stromkem, když ho někdo mrzačí. A stromek neumí mluvit a stromek se neumí bránit. Ale Pavel není stromek, Pavel je živý člověk a přece se bránit neumí. A byl kdosi, kdo zakřivené

větve rovnal a strom štěpiti chtěl vlastní krví...tím kdosi byla ona a tím stromkem byl Pavel.